

Nr. 1 (209) / 2023
NUMĂR SPECIAL
 Indexat în
 CEEOL și ROAD

COLOCVIU STRATEGIC

UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE „CAROL I”
 CENTRUL DE STUDII STRATEGICE DE **APĂRARE ȘI SECURITATE**

DOI: 10.53477/1842-8096-23-01

UN AN DE LA DECLANȘAREA RĂZBOIULUI DE AGRESIUNE AL RUSIEI ÎMPOTRIVA UCRAINEI: ANALIZĂ MULTIDIMENSIONALĂ

• *Intervenție militară* • *Criză umanitară* • *Răspuns al NATO și UE* • *Implicații economice*
 • *Diplomație, risc și coerciție nucleară* • *Propagandă și dezinformare*

Intervenția militară a Federației Ruse în Ucraina

Dan-Lucian Petrescu

Ziua de 24 februarie 2022 va rămâne pentru multă vreme în memoria colectivă a ucrainenilor și rușilor, dar și a cetățenilor altor state de pe mapamond, întrucât reprezintă începutul unei perioade extrem de dificilă care va marca istoria acestora și va influența semnificativ evoluția mediului de securitate european și global. În mod inevitabil, toate dimensiunile vieții comunităților, considerate atât la nivel național (în special al beligeranților), cât și regional (estul Europei), sunt și vor fi afectate de declanșarea și desfășurarea confruntării directe dintre Federația Rusă și Ucraina, precum și de apariția și/sau creșterea în intensitate a altor confruntări subsecvente și indirecte dintre beligeranți și alți actori din mediul internațional.

După un an de război, evenimentele petrecute la nivelul teatrului de operații din Ucraina creează suficiente elemente factuale care să permită realizarea unei analize multicriteriale solide. Dintre criteriile de analiză, vom alege, pentru început, pe cel care vizează domeniul militar. Vom avea în vedere obiectivele generale, stabilite la nivel politic de către Kremlin și enunțate de către președintele rus, Vladimir Putin, în discursul său de la

începerea „operației militare speciale” – demilitarizarea și denazificarea Ucrainei și protejarea populației de etnie rusă din Ucraina¹ – la care s-a adăugat asigurarea neutralității Ucrainei și recunoașterea independenței și anexării peninsulei Crimeea². Ulterior, aceste obiective politice s-au modificat în sensul „eliberării” regiunii Donbas³ (Donețk, Luhansk) și a încă două oblasturi de pe teritoriul Ucrainei – Zaporojie și Herson, care, așa cum s-a dovedit, urmau să fie incluse în teritoriul Federației Ruse. Desigur, obiectivele Ucrainei au fost contrare celor rusești, adăugându-se și cel al consolidării relațiilor cu UE și NATO și chiar al aderării la aceste organizații regionale. Este important să precizăm faptul că, în ecuația războiului, pentru atingerea acestor obiective politice, au fost incluse efecte ale unor acțiuni desfășurate pe multiple planuri, altele decât cel militar – politic, diplomatic, economic, social etc. – și în toate mediile – cognitiv, informațional și cibernetic.

Scopul analizei noastre este acela de a evidenția dinamica strategiei implementată de către cei doi actori beligeranți la nivel militar, ajustările introduse de către aceștia, atât din punctul de vedere al obiectivelor militare, subsecvente celor politice, cât și al mijloacelor întrebunțate și acțiunilor desfășurate, în funcție de

¹ Discursul adresat poporului rus de către președintele Putin, în dimineața declanșării conflictului, transcript disponibil la adresa <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843>, accesată la 20.02.2023.

² Rezultate din convorbirea telefonică dintre președinții Emmanuel Macron și Vladimir Putin din data de 28 februarie

2022, transcript disponibil la adresa <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67880>, accesată la 20.02.2023.

³ Acest obiectiv a fost precizat, pe data de 19 aprilie 2022, într-o declarație televizată, de către ministrul rus de externe, Serghei Lavrov, sub forma de prioritate necondiționată pentru cea de-a doua subfază a invaziei.

evoluția conflictului armat la nivel operativ și tactic.

Din punct de vedere strategic, conflictul armat dintre Federația Rusă și Ucraina pune față în față două strategii dihotomice. Pe de o parte este strategia rusească, fundamentată pe doctrina denumită *apărare activă*⁴, o reformulare a strategiei corespunzătoare doctrinei *războiului non-linear* și care presupune desfășurarea de acțiuni proactive, utilizând instrumente variate, între care instrumentul militar are rolul principal, pentru a descuraja și elimina o amenințare iminentă la adresa securității statului. Desigur, întrebuițarea instrumentului militar a fost însoțită de o justificare, așa cum a fost evidențiat în discursul președintelui Putin din 24 februarie 2022, Ucraina fiind considerată o amenințare iminentă, care, pentru a fi anihilată, necesita desfășurarea acțiunilor militare. Este un caz tipic de acțiune armată preventivă, considerată agresiune armată în dreptul internațional umanitar (Rezoluția adunării generale a ONU nr. 3314 din 1974) și recunoscută ca atare în Adunarea generală a ONU pe data de 2 martie 2022 (A/RES/ES-11/1).

De cealaltă parte se situează Ucraina, actorul cu o putere de luptă inferioară, aflat în apărarea teritoriului național, a cărei strategie se poate încadra în tipul *apărare arici* (*porkupine defense*)⁵. Aceasta presupune evitarea angajării decisive a forțelor armate ale atacatorului și utilizarea unor forțe reduse cantitativ (nivel batalion), dar bine pregătite, motivate și dotate, care să provoace adversarului pierderi semnificative și să îl uzeze din punct de vedere fizic și moral, determinând fie renunțarea la ofensivă, fie apariția unei oportunități de contraofensivă a apărătorului. În diferite forme de implementare la nivel operativ și tactic, cele două strategii s-au menținut în vigoare pe toată perioada analizată.

Schimbarea obiectivelor politice de către decidenții ruși determină împărțirea desfășurării conflictului armat dintre Federația Rusă și Ucraina în două mari faze, limita dintre ele fiind la jumătatea lunii aprilie. Fiecare dintre acestea, în special cea de-a doua, a presupus mai multe subfaze, corespunzătoare acțiunilor celor doi beligeranți.

Prima fază corespunde obiectivelor politice inițiale, al demilitarizării și denazificării Ucrainei, al asigurării neutralității acesteia și al recunoașterii independenței Crimeii. Pentru îndeplinirea acestora au fost puse în aplicare planuri ce au inclus impresionante resurse umane (inițial, aproximativ 200.000 de luptători aparținând forțelor armate regulate, dar și neregulate –

mercenari din grupul Wagner și luptători ceceni) și mijloace convenționale, dar și neconvenționale (inclusiv capacități nucleare), menite să producă efectele necesare din punct de vedere militar. Obiectivele militare deduse pentru această fază au fost: cucerirea nordului Ucrainei și a capitalei Kiev (pentru a înlătura conducerea politică a Ucrainei, a o înlocui cu una pro-rusă și a atinge rapid toate obiectivele politice la masa negocierilor); cucerirea și controlul zonei centrale a Ucrainei, prin pătrunderea în estul și sudul acesteia, cu joncțiune pe Nipru (cucerirea regiunii Donbas și extinderea zonelor din proximitatea acestei regiuni și a peninsulei Crimeea); distribuirea efortului forțelor ucrainene prin alocarea de forțe și mijloace în patru zone de operații. Apreciem că obiectivul principal a fost primul dintre cele enumerate mai sus, întrucât atingerea acestuia avea un rol decisiv în realizarea scopului politic. Al doilea obiectiv a avut, inițial, un rol secundar, iar al treilea de modelare, operațiile desfășurate pentru atingerea lor având un rol catalizator pentru realizarea succesului operației decisive și atingerea primului obiectiv militar.

Realizarea dispozitivului strategic a început din toamna anului 2021 și a venit ca o consecință naturală a întării prezenței militare în proximitatea graniței Ucrainei, legendată în special prin desfășurarea unor exerciții - *Zapad (Vest) 2021*. Forțele au fost dispuse în proximitatea granițelor, în zone care ulterior s-au constituit în baze de plecare la ofensivă: în nordul (pe teritoriul statului Belarus), nord-estul, estul (în proximitatea regiunii Donbas) și sudul (în peninsula Crimeea) Ucrainei⁶. Acțiunile militare ofensive ale Federației Ruse au fost declanșate concomitent, pe patru direcții, corespunzătoare celor patru zone de operații: **NORD** – atac convergent către Kiev dinspre Mazyr și Gomel; **NORD-EST** – atac în direcțiile Belgorod, Harkov și Kursk, Sumî; **EST** – spre centrul Ucrainei, dinspre regiunea Donbas; **SUD** – atac divergent dinspre Crimeea către Odesa și Donețk. De partea cealaltă, Ucraina a fost nevoită să aloce forțele armate (aproximativ 200.000 de luptători), completate de forțe de jandarmi, pe toate cele patru direcții de ofensivă ale armatei ruse, corespunzător importanței obiectivelor de apărare.

Din punct de vedere strategic, ofensiva forțelor Federației Ruse a fost bine concepută, reușind pătrunderi semnificative în adâncimea teritoriului ucrainean – în nord, până în suburbiile Kievului, în nord-est până la Harkov și apoi dincolo de acesta, în est dincolo de orașele Donețk și Luhansk și în sud până la orașele Nikolaev, Zaporojie și

⁴ Aspectele esențiale ale schimbării de paradigmă în strategia rusească au fost făcute publice pe data de 2 martie 2019 de către generalul Valery Gherasimov în cadrul conferinței anuale organizată de către Academia de Științe Militare din Rusia, detalii suplimentare disponibile la adresa <https://www.ndc.nato.int/research/research.php?icode=585>, accesată la

20.02.2023.

⁵ Conceptul a fost descris de dr. Harlan Ullman în cartea sa „Al cincilea cavaler al Apocalipsei și noul M.A.D.”

⁶ O hartă cu dispunerea forțelor rusești la data de 17 februarie 2022 este disponibilă la adresa <https://www.bbc.com/news/world-europe-60421378>, accesată la 20.02.2023.

Mariupol. Din punct de vedere tactic însă, acțiunile forțelor ruse au suferit în mai multe aspecte, asociate funcțiunilor de luptă, în special pe linie de comandă-control, manevră și sprijin logistic. Ceea ce fusese planificat inițial drept o invazie rapidă de tip *blitzkrieg*, într-un ritm care să surprindă forțele apărătorului și să ducă la realizarea obiectivelor militare în câteva zile, s-a transformat într-o încheștare de lungă durată. Neașteptata coeziune a forțelor armate ucrainene, sprijinul cu armament, tehnică de luptă și informații din partea Occidentului, combinate cu voința populară și determinarea cetățenilor de a-și apăra țara, au produs dificultăți majore în desfășurarea acțiunilor ofensive ale Federației Ruse. Sprijinul populației s-a menținut în ciuda acțiunilor coercitive ale atacatorilor asupra populației, manifestate prin întreruperea serviciilor esențiale (cucerirea centralei nucleare de la Zaporojie, lovirea rețelelor și centrelor de distribuție a energiei electrice și gazelor naturale) și prin bombardarea unor zone dens populate (capitala și marile orașe din estul Ucrainei). Toate acestea au dus la reducerea ritmului ofensivei în zonele de operații NORD și NORD-EST. Mai mult, încercuirea capitalei Kiev a fost împiedicată de acțiunile concertate ale forțelor ucrainene, care au reușit să oprească înaintarea forțelor rusești dinspre zona de operații NORD-EST. În urma luptelor grele duse în localitățile și suburbiile din vestul Kievului (în cadrul cărora s-au înregistrat pierderi semnificative, atât în rândul militarilor, cât și al populației civile – masacrul de la Bucha, martie 2022), forțele rusești nu au avut succes, astfel încât, la sfârșitul lunii martie și începutul lui aprilie, decidenții militari ruși au decis retragerea tuturor forțelor din zona de operații NORD și a celei mai mari părți a forțelor din zona de operații NORD-EST și concentrarea efortului în zonele de operații EST și SUD. Acțiunile militare în zona de operații NORD-EST au devenit operații de modelare pentru efortul principal, cu două obiective: a păstra presiunea în zona respectivă, menținând forțe ucrainene la contact și în apărarea orașului Harkov; a menține o direcție de ofensivă dinspre nord (Izium) spre sud (Slaviansk) care să asigure lovirea din flanc și încercuirea forțelor ucrainene din zona de operații EST.

Insuccesul înregistrat la nivel tactic în zona de operații NORD a condus la modificarea obiectivelor la nivel militar-strategic și chiar la nivel politic. Deși obiectivele se stabilesc de sus în jos (de-a lungul ierarhiei *politic-strategic-operativ-tactic*) și se îndeplinesc de jos în sus, atunci când acțiunile de la nivel tactic nu produc efectele necesare pentru a fi utilizate la nivelurile superioare, pentru a continua lupta, este necesară o ajustare atât a obiectivelor, cât și a mijloacelor și acțiunilor corespunzătoare, adică o adaptare a strategiei la circumstanțe, pe nivelurile la care se

impune. Această logică a dus la modificarea obiectivelor politice în sensul „eliberării” celor patru oblasturi (Donețk, Luhansk, Zaporojie și Herson) și includerii acestora în teritoriul Federației Ruse. Realizarea acestor obiective politice este susținută prin multiple demersuri, în toate domeniile, de la cel politic (recunoașterea independenței, urmată de organizarea de referendumuri privind unirea cu Federația Rusă) până la cel militar, și reprezintă dezideratul Federației Ruse specific celei de-a doua faze a conflictului armat cu Ucraina, aceasta începând la mijlocul lunii aprilie 2022.

În a doua fază, acțiunile militare s-au desfășurat în zonele de operații EST și SUD, o consecință a modificării obiectivelor militare și a importanței lor. În zona de operații EST, efortul a fost concentrat în scopul „eliberării” complete a regiunii Donbas, participării la cucerirea oblastului Zaporojie și participării la stabilirea și securizarea coridorului terestru între Peninsula Crimeea și regiunea Donbas. În zona de operații SUD, obiectivele militare s-au încadrat în scopul extinderii teritoriului ocupat către nordul Crimeii prin acțiuni pe direcții interioare, astfel: către vest, pentru cucerirea oblastul Herson și a portului Odesa, pentru decuplarea Ucrainei de la Marea Neagră; către est, pentru realizarea culoarului Crimeea-Donbas; către nord pentru a împinge contactul pe fluviul Nipru și a participa la cucerirea oblastului Zaporojie. Această fază comportă, până în prezent, trei subfaze corespunzătoare perioadelor: aprilie-septembrie, septembrie-noiembrie, noiembrie-prezent.

Prima subfază reprezintă continuarea ofensivei în zonele de operații SUD și EST, armata rusă înregistrând la început (sub comanda generalului Alexander Dvornikov, din 9 aprilie 2022) un succes moderat la nivel operativ, fiind mult încetinită de contraatacurile executate de forțele ucrainene și de efectele semnificative produse prin utilizarea sistemelor „High Mobility Artillery Rocket Systems (HIMARS)”, primite din partea Occidentului. În ceea ce privește realizarea culoarului dintre cele două regiuni (peninsula Crimeea și Donbas), joncțiunea dintre forțele din EST și SUD, finalizată prin căderea orașului Mariupol, la sfârșitul celei de-a doua decade a lunii mai, și cucerirea porturilor ucrainene la Marea Azov au marcat atingerea acestui obiectiv și au dus la decuplarea Ucrainei de această mare. În luna iunie, armata ucraineană reia controlul asupra insulei Șerpilor din Marea Neagră, la două luni după ce scufundase crucișătorul rusesc Moscova. În ceea ce privește operația ofensivă din Donbas, în această subfază, acțiunile s-au desfășurat în scopul izolării și încercuirii forțelor ucrainene (în zona Siversk, Severodonețk, Popasnaia) prin manevre și lovituri pe trei direcții exterioare (dinspre Izium către Slaviansk și Barvinkove, dinspre Milove către

Severodonețk și dinspre Popasnaia către Slaviansk). Deși nu au reușit obținerea supremației aeriene, acțiunile ofensive au înregistrat succes, forțele terestre rusești reușind să controleze aproape complet regiunea Donbas, dar fără a mai avansa semnificativ ulterior.

A doua subfază este marcată de preluarea inițiativei de către forțele ucrainene prin executarea contraofensivei, începând din a doua decadă a lunii septembrie, în special în zona de operații NORD-EST, succesul acțiunilor de eliminare sistematică a unităților rusești permițând eliberarea regiunii Harkov, până la frontieră, și a orașului Liman, din regiunea Donețk. În SUD, forțele ucrainene au reușit eliberarea orașului Nikolaev și, la sfârșitul acestei subfaze (în a doua decadă a lunii noiembrie), a orașului Herson, aceasta din urmă fiind considerată o victorie remarcabilă. În obținerea succesului, un rol extrem de important l-a avut afectarea liniilor de aprovizionare și a rezervelor forțelor rusești, sistemele de rachete HIMARS lovind zonele din spate ale dispozitivului de luptă advers. Alături de trimiterea sistemelor HIMARS, sprijinul cu alte sisteme de armament, muniție, echipamente și informații acordat de către statele occidentale a făcut diferența și a augmentat major puterea de luptă a ucrainenilor. Aceste acțiuni se desfășoară pe fondul începerii mobilizării parțiale în Federația Rusă (21 septembrie 2022) și a anexării oficiale a celor patru oblasturi (30 septembrie 2022). Tot în subfaza a doua este notabil atacul din data de 8 octombrie 2022 asupra podului peste strâmtoarea Kerchi, care a afectat semnificativ aprovizionarea logistică a forțelor armate din peninsula Crimeea și care a fost urmat de represalii masive cu rachete și mijloace aeriene fără pilot la bord asupra Kievului și a mai multor orașe ucrainene (acțiune executată sub comanda noului comandant al forțelor rusești, generalului Sergei Surovikin).

A treia subfază, al cărei început a fost marcat de eliberarea orașului Herson și retragerea forțelor rusești pe malul stâng al Niprului, este o perioadă de stagnare, linia frontului menținându-se în ambele zone de operații (EST și SUD) fără modificări semnificative. Potrivit rapoartelor recente, întocmite de către specialiștii din cadrul ISW⁷, deși aflate în plină campanie ofensivă în regiunea Luhansk, forțele armate rusești desfășoară activități masive de refacere și augmentare a capacității de luptă, atât din punct de vedere logistic, cât și al resursei umane. În luna

ianuarie, presa occidentală⁸ a publicat informații referitoare la intenția președintelui Putin de a începe o a doua mobilizare (după cea din 21 octombrie 2022), vehiculând numere amețitoare de ordinul sutelor de mii de militari. La comanda forțelor rusești din teatru este numit însuși generalul Valeri Gherasimov, șeful Statului Major General al Armatei Ruse (11 ianuarie 2023). Concomitent, se fac eforturi pentru a înlocui tehnica militară, în special tancurile, mașinile de luptă și piesele de artilerie pierdute până în prezent. Toate aceste demersuri sunt întreprinse, cel mai probabil, pentru declanșarea unei noi faze a operației ofensive, începând din primăvara acestui an, cu efortul principal în zona de operații EST, pentru obținerea și securizarea controlului asupra celor patru oblasturi: Donețk, Luhansk, Zaporojie și Herson.

Din analiza efectuată asupra principalelor evenimente derulate în acest an de conflict armat dintre Ucraina și Federația Rusă rezultă o serie de concluzii de ordin militar, mare parte dintre ele surprinzătoare, dacă ținem cont de opinia majorității teoreticienilor asupra tendințelor privind viitorul război. În cele ce urmează, vom prezenta câteva dintre acestea cu mențiunea că, pe măsură ce coborâm de la nivelul militar-strategic către cel tactic, se pot evidenția multe alte concluzii, care pot face obiectul unor lecții identificate de mare valoare.

Un aspect surprinzător este menținerea în practică, la nivel tactic, a unor manevre clasice (pătrundere, lovire din flanc și/sau încercuire) specifice exclusiv acțiunilor forțelor terestre executate pe un front liniar contiguu, fără utilizarea la adevărata valoare a forțelor aeriene și a sistemelor de armament care implementează tehnologie nouă, cum ar fi sisteme de lovire de mare precizie, mijloace aeriene (avioane și elicoptere) de ultimă generație, sisteme aeriene fără pilot etc. De fapt, dincolo de întrebuintarea într-o pondere dezzechilibrată a forțelor terestre și de utilizarea excesivă a unor tactici aparținând mai degrabă unor vremuri considerate apuse, preponderența întrebuintării sistemelor de armament învechite este o caracteristică generală a acțiunilor forțelor rusești din toate categoriile de forțe. Mai mult, dacă în subfazele anterioare ale conflictului, forțele terestre ale Federației Ruse erau întrebuintate în configurația de tip *battlegroup*, dotate și dimensionate conform misiunii și incluzând voluntari și miliții din regiunea

⁷ Publicate aproape zilnic (cu mici excepții), rapoartele întocmite de către Institute for the Study of War reprezintă o sursă excepțională de informație privind acțiunile militare și politice desfășurate pe parcursul conflictului armat dintre Ucraina și Federația Rusă, o adevărată cronică de război. Aici facem referire la raportul din data de 19 februarie 2023, disponibil la adresa <https://www.understandingwar.org/backgrounder/russ>

ian-offensive-campaign-assessment-february-19-2023, accesată la 20.02.2023.

⁸ Cum ar fi The Guardian - <https://www.theguardian.com/world/2023/jan/06/russia-preparing-mobilise-extra-500000-conscripts-claims-ukraine> sau CNBC - <https://www.cnbc.com/2023/01/18/putin-could-be-ready-to-announce-a-second-mobilization-drive-analysts-say.html>, accesate la 20.02.2023.

Donbas, în prezent, acestea luptă cu structuri organice de valoare brigadă sau regiment, revenind, astfel, la structurile doctrinare tradiționale. Aceste aspecte determină un contrast major (și neașteptat în domeniul studiilor strategice, în general și al artei operative și tacticii, în particular) între estimările referitoare la războiul viitorului și realitățile războiului contemporan la care facem referire. Surprinderea este accentuată de diferența izbitoare dintre realitate și așteptările asociate forțelor armate ruse, atât din punct de vedere al dotării (alimentate de comunicări transmise public în perioada antebelică de către personalități ruse la nivel politic și militar, referitoare la performanțele înalte ale noilor sisteme de armament), cât și al artei operative și tacticii. Consecințele au fost resimțite la nivelul confruntării prin faptul că deși forțele armate rusești au fost net superioare cantitativ, nu au reușit să-și atingă obiectivele în confruntarea cu forțele armate ucrainene, reduse numeric, dar net superioare din punct de vedere al calității dotării, al informațiilor, al moralului și voinței de a-și apăra teritoriul național. Din punctul de vedere al forțelor ucrainene, se poate afirma că au reiterat implementarea strategiei *offset*⁹ de către SUA pe timpul Războiului Rece, contrabalansând diferența cantitativă dintre forțe prin diferența calitativă.

Decizia politică a multor state de pe mapamond de a susține Ucraina în efortul de a se apăra în fața invaziei considerată un act ilegal și nejustificat, manifestată prompt prin declarații oficiale, precum și prin sprijin efectiv, a surprins, cel mai probabil, conducerea de la Kremlin. Mai mult, sprijinul a continuat să vină, alimentând efortul de război al Ucrainei, în ciuda afirmațiilor belicoase referitoare la utilizarea armamentului nuclear și contrar nivelului ridicat de dependență al unor state (europene) de importurile de hidrocarburi din Federația Rusă. Această dependență a fost gestionată la un nivel acceptabil de către majoritatea statelor europene, în ciuda unui „roller-coaster” temporar al prețului hidrocarburilor la nivel mondial (care a alimentat semnificativ inflația, destul de previzibilă după cererea scăzută pe piață din timpul pandemiei). Astfel, rapiditatea acordării de sprijin din partea Occidentului, suprapusă cu eficiența scăzută a acțiunilor forțelor armate ale Federației Ruse (care a dus la scăderea ritmului ofensivei), au contribuit semnificativ la neatingerea obiectivelor stabilite pentru „operația militară specială”. În replică, tributari ai abordării strategice corespunzătoare obținerii victoriei prin asigurarea superiorității cantitative, decidenții ruși au întreprins (și, probabil, vor continua să întreprindă)

demersuri înspre sporirea cantității de resurse alocate desfășurării conflictului armat.

Intenția decidenților de la Moscova de a izola Ucraina și de a o slăbi, din punct de vedere militar și economic, a reușit doar în mică parte. În ecuația războiului, această situație poate fi considerată drept un eșec. Deși afectată din punct de vedere economic, social și la nivel de infrastructură, după un an de conflict, Ucraina are o armată mult mai puternică decât la început, datorită sprijinului cu armament, tehnică de luptă, informații și instruire, acordat de statele occidentale. Cu toate acestea, se preconizează că dacă sprijinul aliat și european ar înceta, Ucraina ar pierde imediat războiul și un stat autoritar (Federația Rusă) ar câștiga această confruntare, ceea ce este de neconceput pentru țările democratice.

Coeziunea ridicată a forțelor armate ucrainene, precum și a poporului ucrainean în jurul autorităților publice, voința solidă de a-și apăra țara (într-o reiterare modernă a actului patriotic al poporului rus din al Doilea Război Mondial) a fost un rezultat, cel mai probabil, neașteptat de către decidenții politici și militari ruși. Raportând-o la paradigma non-lineară a pregătirii și ducerii unui conflict, pusă în practică în peninsula Crimeea în 2014, în care coeziunea societală și legătura dintre populație și guvernare erau printre țintele principale, în special pe timpul pregătirii agresiunii, această situație a fost una neașteptată pentru mulți dintre analiștii fenomenului politico-militar. Acest fapt a contribuit în mod decisiv la rezistența Ucrainei în fața invaziei, reprezentând, astfel, un pivot al centrului de greutate la nivel politic, societal și militar.

Crize suprapuse: între obiectivitatea indicatorilor statistici și dramatismul crizei umanitare

Alexandra Sarcinschi

Derularea războiului în Ucraina pe parcursul unui întreg an¹⁰ a declanșat o serie de crize suprapuse, de natură nemilitară, ce s-au extins în întreaga lume: de la cea economică și energetică (mai multe detalii în secțiunea „Implicații economice ale războiului din Ucraina”) la o criză a relațiilor internaționale și, nu în ultimul rând, o criză umanitară de proporții. Dacă în ceea ce o privește pe ultima, epicentrul este populația Ucrainei, nu trebuie pierdut din vedere faptul că și celelalte crize au un impact major asupra cetățenilor tuturor țării europene, unda de șoc ajungând chiar și în țările asiatice și africane, în special pe direcția alimentară (dependența de importurile de

⁹ Această strategie a fost implementată de mai multe ori pe timpul Războiului Rece, așa cum reiese din discursul secretarului apărării Chuck Hagel la Ronald Reagan Presidential Library, Simi Valley, California, în data de 15 noiembrie 2014,

disponibil la adresa <https://www.defense.gov/News/Speeches/Speech/Article/606635>, accesată la 20.02.2023.

¹⁰ Din motive ce țin de periodicitatea raportărilor statistice, analiza vizează perioada 24 februarie 2022 – 20 februarie 2023.

fertilizatori din Federația Rusă, perturbarea exporturilor de cereale și uleiuri vegetale din Ucraina și Federația Rusă sunt doar câțiva dintre factorii care au condus la această situație, după cum reiese din Anuarului Statistic 2022 al Organizației pentru Hrană și Agricultură a ONU (Food and Agriculture Organization 2022, 11, 24-26)).

Criza umanitară se desfășoară, așadar, pe mai multe coordonate: crime de război (peste 69.000, conform autorităților ucrainene (Office of the Prosecutor General 2023)); dislocare forțată internă și externă de persoane; deportare, în special a copiilor, în Federația Rusă; insecuritate alimentară; insecuritate sanitară etc.

O criză de asemenea amploare, secondată de altele militare și nemilitare, nu poate fi analizată în câteva pagini. Din acest motiv, *în cele ce urmează, fiecărei coordonate dintre cele enunțate îi va fi alocat doar un spațiu de analiză succintă, iar, în final, va fi abordată și dimensiunea psihosocială a acestora, deoarece criza umanitară și mediul social înconjurător nu pot fi izolate de factorii psihologici, de modul în care indivizii umani își reprezintă războiul și consecințele sale, fie că este vorba despre cei afectați direct (cetățenii Ucrainei), fie că este vorba despre cei influențați indirect.*

Ceea ce a surprins inițial în ceea ce privește consecințele declanșării războiului a fost numărul mare de refugiați înregistrați într-un timp foarte scurt. *În primele două săptămâni de război, au trecut frontierele Ucrainei pe sensul de ieșire peste 2 milioane de persoane* (UNHCR 2022a), reprezentând aproape 5% din populația țării și *un număr comparabil cu totalul traversărilor ilegale de frontieră spre țările UE înregistrat pe tot parcursul anului 2015* (1.882.102, conform statisticilor Frontex (FRONTEX 2023)), considerat vârf al crizei europene a refugiaților și migrantilor ilegali. În aceeași perioadă de timp, contingentul de refugiați a fost însoțit de peste 1 milion de persoane dislocate intern și de peste 12,6 milioane de persoane afectate în zonele de război (UNHCR 2022a).

La aproape un an de la declanșarea războiului, peste 8 milioane de refugiați din Ucraina sunt înregistrați în Europa, dintr-un total de peste 18 milioane de traversări de frontieră din această țară (UNHCR 2023a), și aproximativ 6 milioane de persoane sunt dislocate intern (UNHCR 2023b, 1). Este important de precizat faptul că, începând cu 28 februarie 2022, au fost consemnate peste 10,2 milioane de traversări de frontieră spre Ucraina, adică peste jumătate din numărul total de ieșiri din aceeași perioadă, cu mențiunea că poate fi vorba despre traversări multiple (UNHCR 2023a).

Aceste statistici nu reprezintă numere seci, ci vieți umane prejudiciate grav de război. Astfel, Programul Mondial pentru Hrană a identificat la

sfârșitul anului trecut peste 11 milioane de persoane ca fiind în situație de insecuritate alimentară (World Food Programme 2022). De asemenea, UNHCR a consemnat la mijlocul anului trecut că mai mult de 15,5 milioane de persoane au fost afectate direct de război, fiind blocate în diferite zone ca urmare a situației materiale precare, a unor factori psihosociali, a riscurilor de securitate crescute, a distrugerii podurilor și drumurilor, precum și a lipsei de resurse sau informații despre refugii (UNHCR 2022b, 1). În plus, există riscuri sanitare și de dezastre tehnologice grave ca urmare a atacurilor asupra infrastructurii critice a țării: de la riscuri chimice la cele radiologice și nucleare. În ceea ce privește starea de sănătate a populației, Organizația Mondială a Sănătății (OMS) observă deteriorarea nivelului de acces la asistența medicală, servicii și medicamente, în special pentru persoanele care locuiesc în regiuni apropiate de linia frontului sau care nu sunt controlate de către guvernul ucrainian. Atacurile produse asupra facilităților medicale în acest an de război au produs victime și distrugerii semnificative: în 771 de astfel de atacuri confirmate de OMS, au fost înregistrate 101 decese, 131 de răniți și afectare a 685 de facilități medicale, 98 de transporturi, 25 de pacienți și 191 de rezerve medicale (WHO 2023). Totuși, în general, la sfârșitul anului 2022, sistemul sanitar al țării era estimat ca fiind într-o stare ce permite accesul general la servicii (WHO 2022).

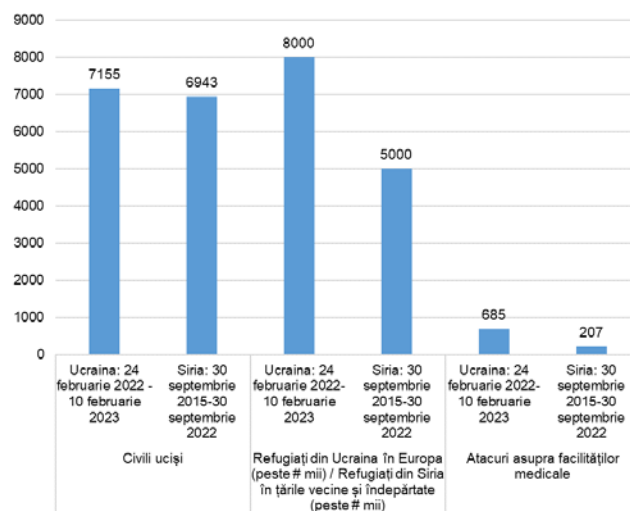
În ceea ce privește deportările de persoane în Federația Rusă, autoritățile ucrainene semnalează încălcarea articolului nr. 49 din a IV-a Convenție de la Geneva (1949), peste 2 milioane de persoane fiind dislocate forțat în țara agresoare (Office of the Prosecutor General 2023), dintre care peste 6.000 de copii (Khoshnood, și alții 2023, 5). Un raport al Școlii Yale pentru Sănătate Publică, realizat în cadrul unui program susținut de Departamentul de Stat al SUA, arată că, din februarie 2022, a început transferul copiilor între 4 luni și 17 ani către cel puțin 43 de tabere și alte facilități din Crimeea și Rusia, cu principalul scop al reeducării politice, al asimilării de către copii a viziunii guvernului rus asupra culturii, istoriei și societății. Mai mult, copiii din două tabere, despre care autoritățile ruse afirmă că sunt orfani, au fost dați în plasament unor familii ruse din regiunea Moscova. Cea mai mare parte a părinților au fost constrânși să își dea acordul pentru transferul copiilor, unora fiindu-le ignorat chiar și dezacordul, iar returnarea copiilor din cel puțin patru astfel de tabere a fost suspendată, fiind invocată situația conflictuală din Ucraina (Khoshnood, și alții 2023). *Transferul ilegal și deportarea civililor reprezintă o încălcare a celei de-a IV-a Convenții de la Geneva și o crimă de război.*

În prezent, Curtea Internațională de Justiție

(CIJ) evaluează acuzațiile de genocid aduse de către oficialii ucraineni Rusiei, în temeiul Convenției pentru prevenirea și pedepsirea crimei de genocid. Procedurile au fost declanșate de Ucraina în primele zile ale războiului (26 februarie 2022), când a depus la CIJ un document ce respinge acuzațiile de genocid împotriva populației din regiunile ucrainene Luhansk și Donețk, afirmă lipsa bazei legale pentru declanșarea așa-numitei „operații militare speciale” și acuză Federația Rusă de planificarea unui genocid împotriva populației ucrainene (Ukraine institutes proceedings against the Russian Federation and requests the Court to indicate provisional measures 2022a). Peste 30 de țări și-au exprimat în scris punctul de vedere asupra acestui caz, iar SUA, la 7 septembrie 2022, declara că, pe baza informațiilor expuse în document, se folosește de dreptul conferit de articolul 63 alineatul (2) din Statut de a interveni în calitate de neparte în procedurile introduse de Ucraina împotriva Federației Ruse în acest caz (USA 2022). Peste șase luni, la Conferința de securitate de la Munchen (17-19 februarie 2023), prin vocea vicepreședintelui american, Kamala Harris, SUA a recunoscut oficial angajarea forțelor ruse în „atrocități îngrozitoare și crime de război”, ce reprezintă „un atac extins și sistemic împotriva unei populații civile - acte îngrozitoare de crimă, tortură, viol și deportare. Ucideri în stilul execuției, bătăi și electrocutări” (Harris 2023).

O altă problemă ce a surprins a fost modul de raportare al Federației Ruse la populația civilă într-o așa numită „operație specială” organizată în secolul al XXI-lea. De când a început intervenția militară în Siria, în urmă cu șapte ani, diverse organizații internaționale (Amnesty International, Human Rights Watch, Medici Fără Frontiere, Consiliul Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului) au acuzat Federația Rusă de atacuri asupra forțelor civile, numărul victimelor ucise depășind 6.900 de civili în a doua parte a anului 2022 (The Syrian Network for Human Rights 2022). *În cazul războiului din Ucraina, într-un singur an, numărul total al victimelor civile ucise este comparabil cu*

cel al victimelor civile ucise în Siria de către forțele ruse în decurs de șapte ani (figura nr. 1), semnificând o orientare către beligeranța ce sfidează legislația internațională în materie de război.

Figura nr. 1: *Comparație între Ucraina și Siria în ceea ce privește efectele atacurilor forțelor ruse asupra civililor și facilităților civile*¹¹

Analizând aspectele societale ale războiului pe baza *modelului migrației prin inginerie strategică* (Greenhill 2008), reiese că acțiunile militare ale Rusiei au avut de-a lungul timpului multiple motivații și obiective suprapuse ce vizează populația civilă: de la un „șantaj” prin care dorește ridicarea sancțiunilor internaționale la depopularea zonelor de război pentru o preluare mai ușoară sau chiar la destabilizarea țărilor europene. În cazul de față, amploarea efectelor ar putea viza și țările africane și asiatice care, prin perturbarea lanțurilor de aprovizionare cu alimente din Ucraina, s-ar putea confrunta cu probleme economice grave, scăderea nivelului de trai și, din nou, transformarea în țări de origine pentru un flux amplificat de refugiați și migranți ilegali către Europa¹². Niciunul dintre aceste obiective nu corespund celor declarate oficial, anume așa-numita „demilitarizare și denazificare a Ucrainei”, pretinsa protecție a

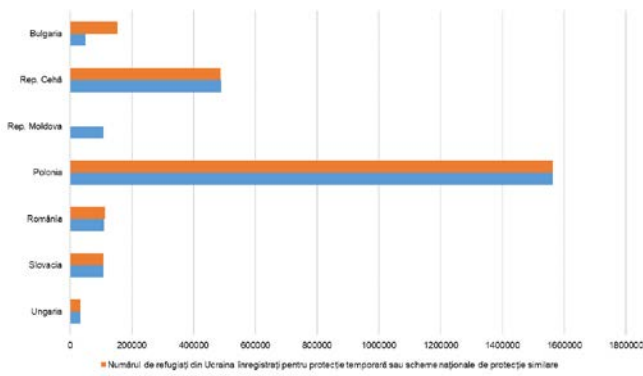
¹¹ Comparația are la bază date preluate din raportările Înaltului Comisar al Națiunilor Unite pentru Refugiați (civili ucși în Ucraina, numărul refugiaților din Ucraina înregistrați în țările europene) (UNHCR 2023c), Organizației Mondiale a Sănătății (atacuri asupra facilităților medicale în Ucraina) (WHO 2023), Rețelei Siriene pentru Drepturile Omului (civili ucși în Siria și atacuri asupra facilităților medicale) (The Syrian Network for Human Rights 2022) și Comitetului Internațional al Crucii Roșii (refugiați din Siria în țările vecine și îndepărtate) (ICRC 2023).

¹² Este vorba despre țări precum Sierra Leone, care în 2021 a înregistrat o scurtă revenire economică urmată de inflație determinată de creșterea prețurilor cauzată de conflictul din Ucraina, sau Haiti și Yemen, care sunt dependente de importurile de alimente din Ucraina și Rusia (Concern Worldwide and Welthungerhilfe 2022). De asemenea, în baza rapoartelor publicate în cadrul programelor susținute de către Departamentul de Stat al SUA, în a doua parte a anului trecut

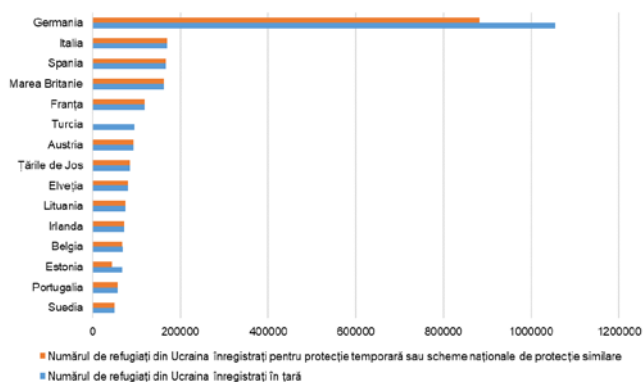
se estima că „15,7% din instalațiile de depozitare a culturilor din Ucraina au fost afectate în timpul conflictului - fie ca urmare a confiscării de către forțele ruse și alinate cu Rusia, fie din cauza faptului că instalațiile au fost distruse, deteriorate sau degradate până la compromiterea stocurilor” (US Department of State 2022), ceea ce va avea efecte grave pe termen lung asupra nivelului de trai în țările dependente de importurile din cele două țări aflate în război, în ciuda *Inițiativei privind exportul de cereale prin Marea Neagră*. Mai mult, statisticile anterioare războiului arătau că Ucraina este o sursă majoră de grâu pentru Programul Alimentar Mondial (asistență alimentară pentru 115,5 milioane de persoane din peste 120 de țări), iar Federația Rusă este unul dintre primii trei producători de ștei din lume, precum și al doilea cel mai mare producător și cel mai mare exportator de gaze naturale (UN 2022).

locuitorilor de „cei opt ani de genocid exercitat de guvernul ucrainean” sau „asigurarea statutului de neutralitate a țării”¹³.

Chiar dacă repercusiunile asupra întregii lumi s-au resimțit puternic cel puțin la nivel economic, acțiunile Federației Ruse nu au afectat în mod dramatic legăturile dintre țările europene, ci, dimpotrivă au avut ca efect consolidarea coeziunii între acestea, inclusiv cu ceilalți membri ai comunității euroatlantice, deși există cazuri în care factorul politic a încercat să configureze aceste legături într-o direcție contrară valorilor comune (mai multe detalii în secțiunea „NATO și UE. Surmontarea limitelor și evitarea escaladării”). Același efect a fost înregistrat și în cazul populației țărilor care au primit un mare număr de refugiați din Ucraina, atât în țările vecine (figura nr. 2), cât și în alte țări europene (figura nr. 3).

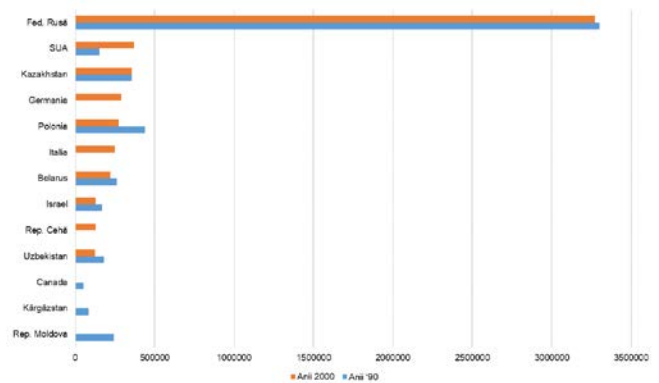
Figura nr. 2: Numărul de refugiați din Ucraina înregistrați în țările vecine la mijlocul lunii februarie 2023 (UNHCR 2023a)

Figura nr. 3: Numărul de refugiați din Ucraina înregistrați în alte țările europene la mijlocul lunii februarie 2023 (UNHCR 2023a)

Refugiații din Ucraina au fost primiți cu solidaritate în toate țările în care au ales să se stabilească sau prin care au tranzitat, sprijinul material venind atât din partea societății civile, a autorităților naționale și a instituțiilor europene. *Factorii ce concură în realizarea acestei situații, pe*

de o parte, sunt multipli și complecși, iar pe de altă parte, evidențiază motivele pentru care criza refugiaților și migrantilor ilegali din 2015 nu a fost primită cu aceeași empatie și mobilizare generală a europenilor. Pe lângă apartenența sa geografică la spațiul european, mai este vorba și despre lipsa percepției unei diferențe culturale pregnante, ca în cazul refugiaților din Asia și Africa. Mai mult, imaginea ucrainenilor ca simbol al rezistenței eroice în fața agresiunii ilegale și nejustificate a Federației Ruse a crescut și menținut gradul de simpatie populară față de refugiați, iar diaspora preexistentă a sprijinit acomodarea refugiaților în țările de destinație (figura nr. 4). Începând cu anii '90, după câștigarea independenței, peste 6 milioane de ucraineni au ales să emigreze din cauza nivelului scăzut de trai și a frustrărilor politice și, deși, peste jumătate s-au îndreptat către Federația Rusă, diaspora ucraineană este semnificativă în prezent și în țări precum SUA, Polonia, Germania, Italia (Lapshyna 2022).

Figura nr. 4: Primele 10 țări care au înregistrat cea mai numeroasă diasporă ucraineană înregistrați în anii '90 și 2000 (Lapshyna 2022)

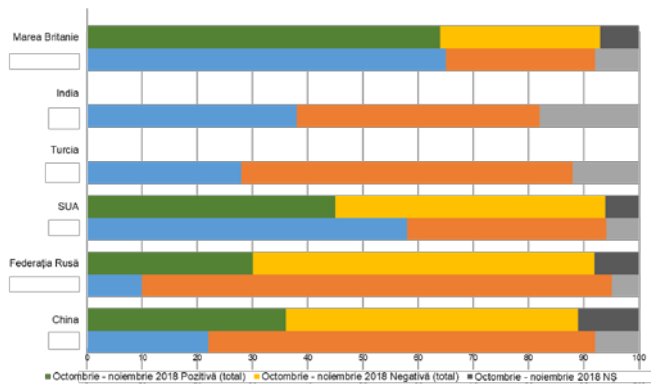
Sentimentele pro-ucraineni sunt, așadar, în mare parte configurate de percepția similitudinilor valorilor, credințelor și normelor cu cele ale restului populației europene. Peste 70% dintre cei intervievați în cadrul unui sondaj de opinie realizat de către Comisia Europeană consideră că Ucraina este parte a familiei europene, peste 85% simt simpatie față de ucraineni, iar peste 65% afirmă că Ucraina ar trebui să se alăture UE atunci când este pregătită (European Commission 2022).

De asemenea, reprezentarea Federației Ruse ca agresor contribuie la creșterea simpatiei față de partea agresată. De exemplu, în decursul a aproximativ patru ani, atitudinea negativă față de Rusia a crescut la nivel european cu peste 20 de procente (figura nr. 5).

¹³ Un spațiu mai amplu am dedicat acestui subiect în „Refugees from Ukraine. Is There a Case for Strategic Engineered Displacement?”, comunicare științifică publicată în volumul *Proceedings. International Scientific Conference*

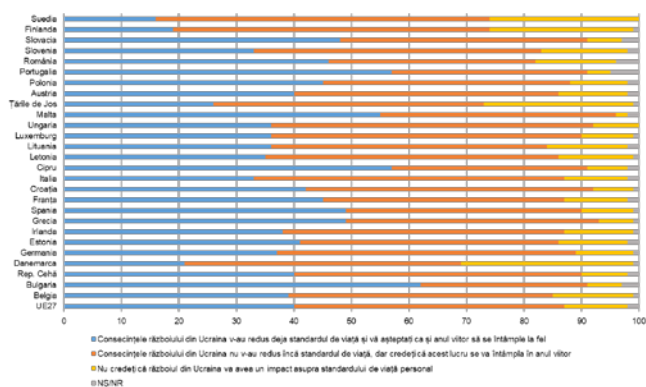
„Strategies XXI”, Vol. XVIII, 28-30 iunie 2022, Ed. UNAP „Carol I, București, pp. 446-459, DOI: 10.53477/2971-8813-22-52.

Figura nr. 5: QA16.1 - QA16.6 Referitor la următoarele țări, aveți o imagine pozitivă sau negativă asupra lor? (% în UE27) - EB97.3/Primăvară 2022 (aprilie-mai), iunie 2022 (European Parliament 2022)

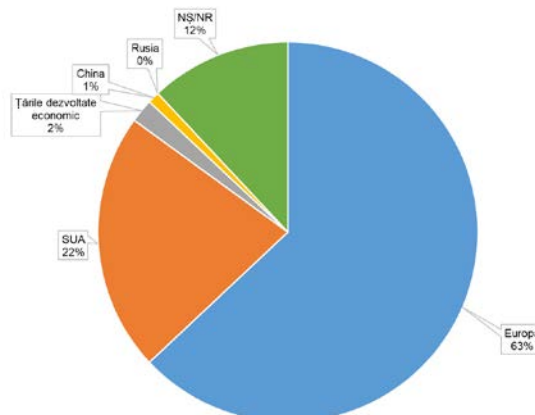
Sustenerea față de refugiații din Ucraina nu este afectată de faptul că, în ceea ce privește media europeană, 40% dintre respondenții Eurobarometru consideră că războiul le-a redus deja standardul de viață, iar tendința va fi păstrată și în anul viitor, și 47% afirmă că deși în prezent standardul de viață nu a fost redus, cu siguranță acest lucru se va întâmpla în anul 2023 (figura nr. 6).

Figura nr. 6: QA14 Gândindu-vă la standardul de viață personal (de exemplu, bunurile și serviciile pe care vi le permiteți), care dintre următoarele afirmații este mai aproape de situația dvs.? (% în UE27) - EB97.3/Primăvară 2022 (aprilie-mai), iunie 2022 (European Parliament 2022)

În același timp, Indexul de Securitate 2023 publicat la Conferința de Securitate de la München arată o creștere semnificativă în percepția riscurilor asociate războiului din Ucraina. Astfel, itemi precum „Rusia”, „folosirea armelor nucleare sau biologice de către un agresor”, „lipsa hranei”, „criza economică și financiară” înregistrează creșteri de peste 15-20 de procente în studiul realizat în octombrie-noiembrie 2022, comparativ cu cel din noiembrie 2021, iar problemele ce au dominat agenda publică în anii anteriori înregistrează scăderi de câteva procente (schimbarea climei, distrugerea habitatelor naturale, terorismul islamist radical, o viitoare pandemie, pandemia de Covid-19) (Bunde, și alții 2023, 6). În ceea ce îi privește pe cetățenii ucraineni, doar sondajul realizat la

sfârșitul anului trecut îi introduce în eșantion, iar analiza arată o orientare preponderent pro-occidentală, cu accent pe normele europene (figura nr. 7), precum și dorința de a continua lupta cu forțele ruse, indiferent de scenariu (război convențional, folosirea unei arme nucleare tactice asupra Mării Negre sau chiar asupra unui oraș ucrainean) (Bunde, și alții 2023, 59-60).

Figura nr. 7: Opiniile cetățenilor ucraineni cu privire la regulile conform cărora ar prefera să trăiască, noiembrie 2022 (Bunde, și alții 2023, 59)

Așadar, războiul din Ucraina a adus din nou în discuție atât termeni post al Doilea Război Mondial, precum „denazificarea”, în contradicție cu realitatea ucraineană, dar și crimele de război, a căror ultimă consemnare istorică pe continentul european datează din timpul războaielor iugoslave. Din păcate, orice analiză a războiului din Ucraina nu poate fi realizată fără un anumit grad de reificare a populației afectate de conflict, astfel că imaginile deosebit de sugestive și emoționante difuzate de mass-media din întreaga lume nu pot fi înțelese la adevărata lor amploare decât dacă sunt însoțite de cifrele seci ale statisticilor publicate de autoritățile naționale și internaționale. Prognozele ce pot fi realizate pe baza evoluției războiului în decursul unui an calendaristic arată faptul că situația umanitară este departe de a se îmbunătăți, în condițiile în care bombardamentele rusești asupra infrastructurii civile și a celei critice continuă. Chiar dacă războiul se va finaliza în viitorul apropiat sau mediu sau se va transforma în conflict înghețat, indiferent de scenariu, reconstrucția Ucrainei va necesita resurse uriașe materiale, umane și de timp.

NATO și UE. Surmontarea limitelor și evitarea escaladării

Cristina Bogzeanu

La 24 februarie 2022, forțele armate ale Federației Ruse inițiau, la ordinul liderului rus, așa-numita „operație militară specială”, cu scopul de a „proteja populația care, timp de opt ani, a fost ținta

umilințelor și genocidului efectuate de către regimul de la Kiev”, scop care urma să fie atins prin „demilitarizarea” și „denazificarea” Ucrainei (Address by the President of the Russian Federation 2022). Așa-numita „operație militară specială” s-a dovedit a fi un act de agresiune militară nejustificată a Federației Ruse asupra Ucrainei, cu efecte devastatoare în termeni de pierderi de vieți omenești și distrugerii ale infrastructurii statului atacat. Războiul Rusiei împotriva Ucrainei este cea mai mare confruntare militară pe teritoriul european de la finalul celui de-al Doilea Război Mondial. Mai mult, prin implicațiile sale asupra securității și stabilității europene și internaționale (securitatea alimentară, spre exemplu), agresiunea Rusiei asupra Ucrainei a generat reacția principalelor organizații de securitate din spațiul euroatlantic – NATO și UE. Reacția lor a fost astfel calibrată încât să răspundă deopotrivă nevoii de sprijin a Ucrainei, cât și nevoii proprii de securitate. Astfel, acțiunea NATO și a UE în contextul războiului Rusiei împotriva Ucrainei s-a desfășurat în baza unor coordonate care au rămas constante pe parcursul întregului conflict: a) menținerea securității spațiului statelor membre; b) sprijinirea Ucrainei; c) evitarea acțiunilor care ar putea fi valorificate de partea rusă într-o eventuală decizie de a escalada conflictul.

În aceste condiții, Kievul a solicitat constant sprijin politic, economic, social, militar, umanitar de-a lungul întregului an, iar dimensiunea sprijinului furnizat de actorii occidentali a fost limitată de necesitatea de a evita escaladarea conflictului. Natura injustă a acțiunilor Federației Ruse, amploarea dramei umanitare și a distrugerilor fizice suferite de Ucraina, precum și rezistența statului în fața atacului Federației Ruse au generat o amplă mișcare de susținere politică și socială a acesteia. Rezultatul a constat în măsuri de sprijinire a Ucrainei în plan politic, umanitar, economic și militar. Cu toate acestea, asaltul asupra Ucrainei continuă, menținând statul și populația sa într-o continuă și accentuată insecuritate.

În acest context, lucrarea de față este dedicată analizei sprijinului oferit de actorii euroatlantici statului atacat. Vom lua în considerare tipul de măsuri implementate, dificultățile pe care cele două organizații de securitate din această regiune – NATO și UE – le-au surmontat în vederea furnizării sprijinului necesar, precum și modul în care Federația Rusă se raportează la acestea.

Discursul din 24 februarie 2022 al președintelui

rus, prin care anunța decizia de a lansa „operația militară specială”, conține nu mai puțin de nouă referiri la NATO, descris ca amenințare la securitatea Rusiei, în special prin politica de extindere spre est (Address by the President of the Russian Federation 2022)¹⁴. Așadar, deși principala justificare a agresiunii împotriva Ucrainei oferită de partea rusă rezidă în protejarea populației de presupusele abuzuri ale regimului de Kiev, ideea legăturii dintre Kiev și actorii occidentali (NATO, în special) este constantă pe parcursul întregului discurs. De altfel, pe durata acestui an, ideea că războiul din Ucraina este un război între Rusia și actorii occidentali (NATO și SUA, în special) a câștigat teren la nivelul discursului oficial de la Kremlin (Euronews 2022) (Reuters 2023), mai ales în legătură cu decizia actorilor occidentali de a sprijini cu armament forțele ucrainene, deși sprijinul militar este furnizat Ucrainei la nivel bilateral și nu în cadrul Alianței. Desigur, apartenența lor la NATO este totuși semnificativă, mai ales la nivel politic – postura Alianței (mesajul politic și diplomatic transmis), garanțiile de securitate de care beneficiază în baza statutului lor de state membre. În plus, NATO funcționează în acest context și ca platformă de coordonare între cererile de sprijin ale Ucrainei și ofertele de sprijin din partea aliaților.

În cadrul Summitului de la Madrid, aliații au decis acordarea unui Pachet consolidat de sprijin (*Comprehensive Assistance Package*), care vizează accelerarea livrării de echipament militar neletal, consolidarea apărării cibernetice și rezilienței Ucrainei, sprijinirea modernizării sectorului de apărare pe calea consolidării interoperabilității pe termen lung (NATO 2022a). De asemenea, pe termen lung, statele membre NATO și-au manifestat deschiderea pentru sprijinirea Kievului în procesul de reconstrucție postconflict și reforme.

Pentru NATO însă, principala linie de efort a fost constituită de consolidarea posturii de apărare și descurajare și consolidarea flancului estic al Alianței, printr-un set de decizii și acțiuni ce au fost descrise drept „cea mai mare revizuire a descurajării și apărării noastre colective de la finalul Războiului Rece” (NATO 2022a). Conform paginii web oficiale a Alianței, peste 40.000 de militari din țările aliate, alături de capacități aeriene și navale și sub comandă directă a NATO, sunt prezente pe flancul estic. Au fost stabilite noi grupuri de luptă multinaționale în Bulgaria, România și Slovacia, alături de cele care erau deja

¹⁴ La finele anului 2021, când Rusia începuse să concentreze trupe în Belarus la granița cu Ucraina, actorii occidentali au încercat să negocieze o desescaladare a tensiunilor. În acest context, Federația Rusă a emis o serie de solicitări, cele mai importante constând în garanția că NATO nu își va continua extinderea spre est (deci, impietând politica de extindere a Alianței și

prevenind eventualitatea în care Ucraina și/sau Georgia ar deveni state membre ale Alianței) și retragerea prezenței militare a NATO la alianțiamentul din 1997 (deci, înainte de aderarea statelor foste comuniste), condiții imposibil de acceptat de către Alianță.

stabilite în Estonia, Letonia, Lituania și Polonia. Mai mult, în cadrul Summitului de la Madrid a fost decisă consolidarea apărării înaintate, consolidarea grupurilor de luptă din est la nivel de brigadă și creșterea numărului forțelor de reacție rapidă la peste 300.000 de militari. Astfel, NATO este concentrat preponderent pe consolidarea securității spațiului european.

În acest timp, UE a reprezentat un cadru mai extins și permisiv pentru furnizarea de sprijin Ucrainei, având la dispoziție un set complex de

instrumente de management al crizelor. În plus, faptul că Politica comună de securitate și apărare a UE, așa-numitul „braț armat” al organizației, este încă în curs de dezvoltare, precum și frecvența contestare a relevanței sale strategice, se numără printre factorii care făceau probabil ca acțiunea în acest cadru să fie mai puțin susceptibilă să fie considerată un factor de amenințare notabil pentru Federația Rusă. Cu toate acestea, UE deține pârgurile necesare acțiunii în sprijinul Ucrainei pe toate dimensiunile securității (Tabelul nr. 1).

Acțiuni ale UE în sprijinul Ucrainei	Dimensiune
Statut de stat candidat pentru Ucraina și pentru Republica Moldova (23 iunie 2022)	Politică
9 pachete de sancțiuni împotriva Federației Ruse	Economică
Asistență prin Instrumentul European pentru Pace (European Peace Facility - EPF) – sprijinirea capacităților și rezilienței Ucrainei – 3,1 miliarde de euro (17 octombrie 2022)	Economică Militară
Misiune de Asistență Militară a Ucrainei (EU Military Assistance Mission – EUMAM Ukraine) – creșterea capacității Forțelor Armate ale Ucrainei de a desfășura eficient operații militare	Militară
Asistență macro-financiară – 18 miliarde de euro	Economică
Ajutor umanitar – 700 milioane de euro (9 iunie)	Economică Umanitară
Comisia Europeană a propus un pachet financiar de sprijin pentru Ucraina stabil și predictibil pentru 2023, în valoare de 18 miliarde de euro	Economică
Hub de evacuări medicale în Polonia	Umanitară
Acord de asociere a Ucrainei la EU4Health Programme – accesul Ucrainei la finanțare UE în domeniul sănătății pentru a permite sistemului de sănătate ucrainean să răspundă la nevoile imediate și să contribuie la recuperarea pe termen lung	Socială Umanitară Economică
Mobilizarea rezervelor de urgență rescEU – echipament medical, echipamente de protecție pentru sănătatea publică pentru riscuri CBRN	Economică Umanitară Socială
Demararea integrării sistemelor electrice ale Ucrainei și Republicii Moldova în Europa (30 iunie)	Economică/ Energetică
Operatorii telecom din UE – acord pentru coordonarea eforturilor de a securiza și stabili apelurile internaționale dintre Ucraina și UE pentru a sprijini comunicarea din cadrul familiilor ucrainene	Informațională
Crearea și finanțarea Solidarity Lanes (1 miliard de euro) – securitate alimentară mondială și linie de salvare pentru economia Ucrainei	Economică
Ghid pentru statele membre privind integrarea refugiaților ucraineni	Socială Umanitară
Platformă pentru schimb de informații între statele membre privind refugiații ucraineni	Informațională
Sprijin financiar pentru statele membre UE care primesc refugiați ucraineni (3,5 miliarde de euro) – REACT-EU	Economică Umanitară Socială
Echipă de investigare comună cu Ucraina – documentarea crimelor de război și crimelor împotriva umanității	Umanitară
Propunere de instituire a unei curți de justiție ad-hoc destinată judecării agresiunii Rusiei împotriva Ucrainei	Politică Umanitară
Campanii de solidaritate (autobuze pentru transportul elevilor)	Socială
Contrațararea dezinformării	Informațională

Tabelul nr. 1: Dimensiuni ale acțiunii ale UE în sprijinul Ucrainei în perioada 24 februarie 2022 – 20 februarie 2023 (EU Council 2023)

Tabelul nr. 1 reflectă faptul că marea parte a efortului a fost concentrată pe dimensiunea economică, atât în ceea ce privește sprijinul acordat Ucrainei, cât și pe folosirea instrumentului economic pentru a determina Rusia să renunțe la agresiunea împotriva statului vecin (European Council). De altfel, din perspectiva sprijinului economic pentru Ucraina, instituțiile UE sunt donatorul principal, cu 30,3 miliarde de euro,

urmărite de SUA cu 15,1 miliarde de euro (Kiel Institute for the World Economy 2023)¹⁵. În ceea ce privește sprijinirea cu armament, încă din primele etape ale conflictului, UE a activat Instrumentul european pentru pace (EPF), prin care a sprijinit Ucraina să achiziționeze echipamente militare letale, punând la dispoziția acesteia 3,1 miliarde de dolari¹⁶. Sprijinul pentru același scop, oferit de SUA, se ridică la 22,9

¹⁵ Baza de date citată prezintă ajutorul economic, militar și umanitar acordat de guverne Ucrainei în perioada 24.01.2022-20.11.2022 și acoperă 40 de actori statali.

¹⁶ Amploarea sprijinului pentru Ucraina oferit de actorii

europeni este dificil de stabilit deoarece EPF este menit să ramburseze fondurile către statele membre ale UE care furnizează echipamente militare Ucrainei (Kiel Institute for the World Economy 2023, 5).

miliarde de dolari (Kiel Institute for the World Economy 2023). În același timp, o bună parte din statele europene au sprijinit guvernul de la Kiev în mod bilateral, atât financiar, cât și al achiziționării de echipamente militare letale și non-letale.

Amploarea sprijinului pentru Ucraina oferit de actorii europeni este dificil de cuantificat cu exactitate deoarece EPF este menit să ramburseze fondurile către statele membre ale UE care furnizează echipamente militare Ucrainei (Kiel Institute for the World Economy 2023, 5). Practic, EPF poate fi considerat un instrument care permite înlocuirea armamentului sovietic perimat, deținut de anumite state membre UE, cu echipamente noi. Totuși, în condițiile conflictului din Ucraina, EPF a facilitat cu siguranță livrarea către Kiev, în mod oportun, de armament necesar, pe care forțele armate ucrainene erau instruite să îl utilizeze.

La finele anului 2022, UE lansează și *Misiunea UE de Asistență Militară în sprijinul Ucrainei* (EUMAM). Misiunea a fost lansată la solicitarea guvernului de la Kiev și se desfășoară exclusiv în locații de pe teritoriul UE, având drept scop să pregătească personal militar de comandă la diferite niveluri și să instruiască forțele armate ale Ucrainei în domeniul asistenței medicale, CBRN, deminare, logistică și comunicare, mentenanță și reparații (Council of the EU 2022). Toate aceste măsuri adoptate la nivelul UE au făcut ca discursul oficial al Kremlinului să susțină că politica externă a UE este înclinată către conflict și lipsită de intenția de a rezolva conflictul în mod pașnic (Permanent Mission of the Russian Federation to the European Union 2022). De asemenea, în cadrul Summitului UE-Ucraina din februarie 2023 a fost exprimat angajamentul continuării efortului de a susține Ucraina atât timp cât va fi nevoie (European Council 2023a).

Conținutul și amploarea sprijinului oferit de UE și statele sale membre Ucrainei a evoluat de-a lungul timpului, pe măsură ce situația umanitară, economică și militară a Ucrainei se deteriora sau conflictul genera repercusiuni la nivel global. Spre exemplu, războiul Rusiei împotriva Ucrainei a accentuat criza alimentară globală prin consecințele pe care le-a avut în planul prețului alimentelor, fertilizatorilor și energiei (World Food Programme 2022). Totodată, sprijinirea Ucrainei de către actorii europeni a avut drept fundament riscurile de securitate pentru Europa ce ar fi putut reieși din înfrângerea Ucrainei, din eșecul actorilor occidentali în a sprijini un stat partener și din succesul Rusiei de a ocupa sau plasa sub controlul propriu un stat suveran și independent. Acesta este motivul pentru care măsurile de sprijinire

trebuie văzute atât din prisma acțiunii în baza principiilor fundamentale pe care este clădită comunitatea euroatlantică, dar și din cea a urmării propriilor interese în materie de securitate.

De asemenea, calibrarea acțiunilor de sprijinire a Ucrainei în funcție de necesitățile sale, dar și de cele proprii ale furnizorului de sprijin a fost un factor constant. Ilustrativ, în această direcție, este faptul că UE a acceptat cererea de aderare a Ucrainei, cu mențiunea că acesta va fi un proces de durată (CSSAS 2022a, 9-13). La scurt timp de la acest eveniment, președintele ucrainean, Volodimir Zelenski, a depus și cererea de aderare a țării sale la NATO, solicitând, similar cu procedura adoptată în relație cu UE, o procedură de accesare rapidă (Gijs și Bayer 2022). Spre deosebire de situația precedentă, răspunsul din partea Alianței a constat în reafirmarea politicii ușilor deschise și a credinței că, în viitor, Ucraina ar putea deveni stat membru al NATO. Răspunsul poate fi interpretat, desigur, în lumina posturii adoptate de NATO în contextul războiului ruso-ucrainean – apărare și descurajare, limitarea și nu extinderea conflictului, evitarea acțiunilor ce ar putea fi interpretate drept agresiune de către regimul de la Kremlin. În această direcție, Secretarul General al NATO, Jens Stoltenberg, s-a exprimat în următorii termeni: „Cea mai urgentă sarcină este să ne asigurăm că Ucraina va exista ca stat suveran și ca națiune independentă și democratică în Europa” (NATO 2022a).

Caracterul nejustificat al actului de agresiune al Federației Ruse asupra Ucrainei, pierderile de vieți omenești, distrugerea infrastructurii, crimele de război, în paralel cu rezistența forțelor ucrainene, au constituit factori care au contribuit la solidarizarea opiniei publice cu cauza ucraineană (mai multe detalii în secțiunea „Crize suprapuse: între obiectivitatea indicatorilor statistici și dramatismul crizei umanitare”). Astfel, sprijinirea politică, economică, umanitară și militară a Ucrainei a fost posibilă datorită existenței acestei solidarități. Totodată, valorificarea instrumentului financiar în sprijinul Ucrainei, atât în instanța sancțiunilor economice impuse Federației Ruse, cât și în cea a fondurilor alocate Kievului, a constituit și o sursă de presiune asupra economiei UE, deja slăbită în urma pandemiei de Covid-19. În aceste condiții, fisurile la nivelul solidarității interne ale UE, deja formate în anii precedenți¹⁷, au avut tendința de a se adânci. Poziția Ungariei, stat membru al NATO și UE, față de războiul Rusiei împotriva Ucrainei, dar și față de măsurile adoptate de UE în această direcție este ilustrativă. Premierul de la Budapesta, Viktor Orbán, s-a opus constant atât sancțiunilor economice impuse de UE

¹⁷ În anii precedenți, pe măsură ce dinamica politică internă a anumitor state membre s-a îndreptat spre o direcție a iliberalismului, la nivelul coeziunii UE, pe plan intern, s-a conturat o tendință de fragmentare, tensiunile dintre Bruxelles

și o serie de state membre ale UE mergând până la inițierea procedurii de infrigement (CSSAS 2020, 71-102) (CSSAS 2022a, 139-170) (CSSAS 2022b, 43-74).

Federației Ruse pentru agresiunea militară asupra Ucrainei, cât și măsurilor de sprijinire financiară a Kievului în acest context. Cu toate acestea, opoziția Budapestei nu a blocat deciziile Consiliului European, UE demonstrând că își poate menține politica externă funcțională, chiar în situația existenței unor puternice divergențe de opinie (Deutsche welle 2022).

Această presiune asupra economiei UE poate constitui un alt factor care poate afecta sprijinirea cauzei ucrainene, în special în plan social, cu potențial de a se repercuta în plan politic. Studii de specialitate recente indică faptul că europenii au tendința de a prioritiza dificultățile de natură economică atunci când se ridică problema principalelor surse de îngrijorare. Totodată, riscul escaladării războiului din Ucraina nu este deloc unul neglijabil. Conform celui mai recent Eurobarometru, principala sursă de îngrijorare a europenilor este constituită de creșterea costului vieții (93%), urmată de sărăcie și excludere socială (82%). Extinderea războiului din Ucraina și riscul unui incident nuclear cumulează, de asemenea, procente considerabile în acest clasament (81%, respectiv 74%) (European Parliament Autumn 2022, 19). Un alt studiu reflectă faptul că deși solidaritatea față de cauza ucraineană este larg răspândită la nivel european, în ceea ce privește modul în care conflictul ar trebui să se încheie se formează două curente de opinie – cei care susțin că acesta nu se poate încheia decât cu victoria Ucrainei și cu pedepsirea Federației Ruse și cei care susțin că pacea este preferabilă războiului (Krastev și Leonard 2022). Studiul citat indică faptul că, exceptând Polonia, susținătorii teoriei că pacea este preferabilă în orice condiții sunt mai numeroși (Krastev și Leonard 2022, 23).

În ciuda tuturor acestor măsuri, la un an de la demararea lui, conflictul pe teritoriul Ucrainei este încă în plină desfășurare, generând în continuare pierderi de vieți omenești și afectând în mod profund negativ calitatea vieții cetățenilor ucraineni. Perspectivele încheierii conflictului pe calea negocierilor rămân îndepărtate, imposibile pe termen scurt, atât timp cât pozițiile celor două părți implicate sunt ireconciliabile. Atât NATO, cât și UE și-au exprimat intenția de a sprijini independența, suveranitatea și integritatea teritorială ale Ucrainei (NATO 2022a) (European Council 2023a).

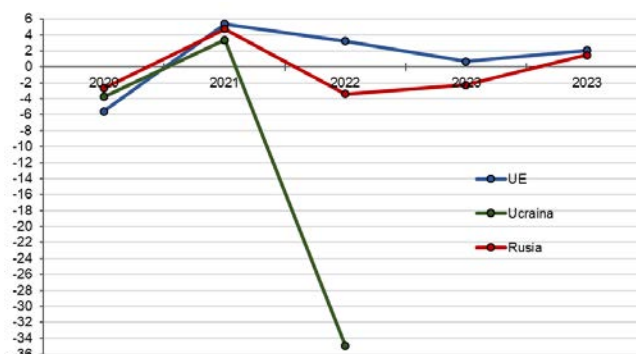
Agresiunea Rusiei asupra Ucrainei a determinat NATO și UE să adopte o serie de măsuri fără precedent în istoria lor – cea mai semnificativă consolidare a flancului estic, finanțarea de către UE a achiziționării de echipament militar letal, acceptarea cererii de aderare la UE a unui stat aflat în plin conflict armat, stabilirea celui mai extins set de sancțiuni economice și politice la adresa Federației Ruse, în ciuda gradului mare de

dependență a unor state membre de hidrocarburile rusești. Toate acestea în condițiile în care economia și coeziunea statelor membre în cadrul celor două organizații fuseseră deja perturbate de crizele precedente. Pentru NATO și, mai ales pentru UE, acțiunile întreprinse în contextul invaziei Ucrainei de către Federația Rusă au constituit nu doar argumente ale menținerii relevanței în actualul context internațional, ci și demonstrații ale capacității de a acționa relevant în planul securității, mai ales în cazul UE.

Implicații economice ale războiului din Ucraina

Cristian Băhnăreanu

În ciuda predicțiilor unor analiști politico-militari care anunțau încheierea, într-un fel sau altul, a conflictului, iată că se împlinște un an de la declanșarea războiului de agresiune brutală și neprovocată a Rusiei împotriva Ucrainei, care continuă să provoace numeroase victime, distrugerii și multă suferință. Economiiile celor două țări au înregistrat scăderi semnificative în ultimul an (vezi figura nr. 8), ca urmare a efectelor războiului sau a blocadei rusești, în cazul Ucrainei, sau a sancțiunilor internaționale și boicotului marilor companii multinaționale, în cazul Rusiei, ceea ce a perturbat lanțurile de aprovizionare și activitatea economică la nivel regional și global.

Figura nr. 8: Rata de creștere a economiilor Ucrainei, Rusiei și a celei europene, în perioada 2020-2024, conform datelor FMI din octombrie 2022 (%) (IMF 2022)

Războiul ruso-ucrainean a afectat economia mondială prin agravarea unor tendințe economice negative preexistente, ca urmare a pandemiei de Covid-19, precum și prin efectele directe și indirecte generate de acest conflict, precum inflație, penurie de gaze și petrol, creștere a prețurilor (combustibili, alimente, cereale, materiale construcții etc.), sporirea presiunii fiscale, accentuare a șocurilor climatice. Creșterea costului vieții după februarie 2022, în principal al prețurilor alimentelor și energiei, a dus la sporirea rapidă a numărului celor aflați în sărăcie extremă

(care trăiesc cu mai puțin 2,15 dolari de persoană pe zi) la peste 700 de milioane la nivel mondial (The World Bank 2022).

Fondul Monetar Internațional avertizează că anul 2023 va fi „mai dur” decât precedentul, având în vedere că expansiunea economică va încetini în SUA, UE și China, și estimează că o treime din economia mondială va intra în recesiune. De exemplu, guvernul de la Beijing a renunțat după o lungă perioadă la politica „zero-Covid” și a redeschis economia, dar răspândirea și creșterea alarmantă a cazurilor de infectare cu SARS-CoV-2 va avea un puternic impact asupra expansiunii economiei chineze și, implicit, asupra economiei regionale și mondiale. Prin urmare, creșterea în 2023 depinde în mare măsură de dinamica marilor economii emergente din Asia, care vor reprezenta aproape trei sferturi din PIB-ul mondial (OECD 2022). Perspectivele pentru anul în curs sunt pesimiste din cauza prelungirii și posibilei escaladări a războiului din Ucraina și a sporirii riscurilor la nivel mondial, sub forma presiunilor inflaționiste, dobânzilor mai mari, împrumuturilor mai scumpe și condițiilor financiare mai stricte, subminării încrederii și a puterii de cumpărare, ce vor continua să afecteze gospodăriile și companiile.

Starea economiei ucrainene

Ucraina, cunoscută și ca „grânarul Europei”¹⁸, avea în urmă cu un an una dintre cele mai sănătoase și performante economii din regiune, cu o creștere de 3,35% și o anumită stabilitate macroeconomică specifică perioadei post-pandemie: inflație de 9%, șomaj de aproape 10%, datorie situată sub 50% din PIB și un deficit bugetar de numai 3,5% din PIB (IMF 2022). Acum, economia ucraineană este în cădere puternică, majoritatea resurselor umane, materiale și financiare fiind direcționate nu spre satisfacerea nevoilor sociale, obiectivelor de dezvoltare durabilă și de mediu, ci în scop umanitar și pentru a sprijini populația, menținerea infrastructurii esențiale și susținerea efortului de război¹⁹. Declinul economic a depășit 33% – cea mai mare scădere din istoria Ucrainei –, șomajul și rata inflației se apropie de 30%, infrastructura critică este în mare parte compromisă²⁰, mediul de afaceri și de investiții este „la pământ”, deficitul fiscal este în creștere accelerată și, nu în ultimul rând, aproape opt milioane de cetățeni au părăsit

țara, refugiindu-se mai ales în Polonia, Germania și Republica Cehă.

Încă de la începutul invaziei, guvernul de la Kiev a implementat o serie de măsuri de stabilizare macroeconomică (Gaidai, și alții 2022), astfel încât, după șocul inițial, sistemul economic și financiar a continuat să funcționeze oarecum normal pentru a asigura finanțarea tuturor cheltuielilor sociale, salariilor și pensiilor. Aici trebuie menționat faptul că, deși 81% din ucrainenii care lucrează continuă să fie plătiți, salariile în termeni reali s-au diminuat cu 21% comparativ cu ianuarie 2022 pe fondul inflației ridicate (Vyshlinsky, și alții 2022), iar siguranța venitului viitor este compromisă. Cu toate acestea, producția metalurgică a scăzut cu 70% în primele 10 luni din 2022 față de aceeași perioadă anului precedent, în principal ca rezultat la distrugerii uzinelor metalurgice (Azovstal și Illich Iron&Steel) și avarierii celei mai mari oțelării din Ucraina (ArcelorMittal Kryvyi Rih) și a celei cocso-chimică (Avdiivka). Sectorul agricol a avut și el de suferit ca urmare a poluării terenurilor agricole, a problemelor logistice și perspectivelor neclare de export. De altfel, blocada asupra porturilor comerciale maritime impusă de către navele militare ruse a fost o problemă care a contribuit din plin la reducerea exporturilor ucrainene de produse metalurgice și cereale²¹. Anul trecut, livrările prin porturile maritime ca parte a „Inițiativei privind exportul cereale prin Marea Neagră” au totalizat doar 18 milioane de tone (European Council / Council of the EU 2023), în special spre țările în curs de dezvoltare. Această situație de reducere sau întrerupere a disponibilității cerealelor din Ucraina, alături de creșterea prețurilor acestor produse pe plan internațional, se pare că va continua să agraveze sărăcia și insecuritatea alimentară în majoritatea statelor africane.

Imediat la izbucnirea războiului, Ucraina s-a confruntat cu nevoia de a finanța cheltuieli în creștere rapidă, în primul rând cele militare. Banca Centrală de la Kiev a venit în ajutor și a reușit să finanțeze aproximativ o treime din cheltuielile publice totale, chiar dacă aceasta a însemnat devalorizarea monedei naționale pentru a-și proteja rezervele valutare sau renunțarea la principiul finanțării bugetului prin emisiuni de obligațiuni interne. Desigur, partenerii internaționali au acordat asistență financiară în valoare de peste 28 miliarde de dolari, iar Banca

¹⁸ Ponderea agriculturii ucrainene în exporturile mondiale din 2021 era de 46% la ulei de floarea soarelui, 20% rapiță, 17% orz, 12% porumb și 9% grâu (USDA Foreign Agricultural Service 2022).

¹⁹ În 2023, jumătate din bugetul de stat al Ucrainei va fi alocat pentru securitatea și apărarea națională (Shmyhal 2023).

²⁰ Infrastructura energetică a Ucrainei continuă să fie ținta predilectă a rachetelor rușilor, iar întreruperile de curent, gaze,

apă și căldură afectează populația și economia ucraineană.

²¹ Federația Rusă a acceptat, în 22 iulie 2022, încheierea unui acord cu Ucraina, girat de Turcia și ONU, pentru exportul de cereale, produse alimentare și îngrășăminte din porturile Odesa, Ciornomorsk și Iujne/Pivdeni. Începând cu 19 noiembrie 2022, înțelegerea a fost prelungită cu încă patru luni (Joint Coordination Centre 2022).

Națională a Ucrainei a primit acordul de a imprima alte 12 miliarde (Marchenko 2023). Un amestec de împrumuturi și finanțare directă din partea SUA, Uniunii Europene și agențiilor multilaterale (ONU, Banca Mondială etc.) au acoperit aproape jumătate din nevoile totale și au ajutat Ucraina să meargă înainte. De exemplu, UE a oferit pe parcursul anului 2022 un împrumut de 9 miliarde de lire sterline, cât și alte pachete de finanțare prin intermediul BEI și BERD, în scop economico-social și umanitar și a adoptat recent un pachet de asistență în valoare de 18 miliarde de euro pentru acoperirea nevoilor imediate și reabilitarea infrastructurii critice (Council of the EU 2022). Mai mult, a acordat o perioadă de grație de doi ani pentru plata datoriilor guvernului de la Kiev și a suspendat toate tarifele și cotele la importurile Ucrainei, inclusiv cele agricole și alimentare. SUA a adoptat în luna mai a anului trecut cel mai consistent ajutor militar și umanitar de urgență în valoare de 40 miliarde de dolari, ce se adaugă altor 13,6 miliarde din martie 2022 alocați în scop umanitar, militar și economic (CNBC 2022). Noul pachet prevede 20 miliarde pentru asistență militară, 8 miliarde pentru sprijinirea economiei, 5 miliarde pentru a asigura securitatea alimentară în caz de colaps al agriculturii ucrainene, 1 miliard pentru refugiați. Nu în ultimul rând, Banca Mondială și FMI au anunțat ajutoare de peste 2,2 miliarde de dolari, respectiv 3 miliarde de dolari.

La aproape un an de la declanșarea războiului de agresiune împotriva Ucrainei, premierul Denys Shmyhal susține că economia națională a suferit pagube de peste 700 miliarde de dolari (Kachkachishvili 2023), infrastructura critică a țării fiind profund afectată. Cele mai mari distrugerii s-au înregistrat în domeniile: clădiri rezidențiale – 54 miliarde de dolari, infrastructură – 35,6 mld., mediu – 14 mld., active corporative și industrie – 13 mld., educație – 8,6 mld., energie – 6,8 mld., agricultură și resurse funciare – 6,6 mld. (Kyiv School of Economics 2023). Distrugerea masivă a infrastructurii fizice, inclusiv a căilor ferate, rețelelor rutiere și a podurilor, perturbarea activităților de producție și comerciale, scăderea forței de muncă ca urmare a dislocării populației, valurilor de migrație și a recrutării, vor continua să afecteze grav activitatea economico-socială din Ucraina și în 2023 și va fi nevoie pe termen lung de eforturi semnificative de reconstrucție.

Starea economiei ruse

Imediat după începutul operației miliare speciale din Ucraina, majoritatea țărilor lumii au impus sancțiuni economice severe împotriva Federației Ruse, încercând să o izoleze din punct de vedere politic, comercial și financiar. Sancțiunile fără precedent au vizat o gamă largă de activități economico-financiare, începând de la înghețarea

activelor Băncii Centrale ruse și excluderea principalelor instituții financiare rusești din sistemul Swift, continuând cu interzicerea exportului anumitor produse spre Rusia și restricționarea accesului economiei ruse la capital străin și înaltă tehnologie, limitarea exporturilor și a capacității guvernului de la Moscova de a face tranzacții în dolari, euro, lire sau yeni și terminând cu retragerea statutului de națiune cea mai favorizată de către SUA, țările G7 și UE. Astfel, industrii-cheie din domeniile energiei, transporturilor și tehnologiei din Rusia s-au confruntat cu constrângeri din cauza restricțiilor asupra importurilor de materiale și tehnologii pentru rafinarea petrolului, componente pentru avioane și numeroase produse și tehnologii cu „dublă utilizare”, inclusiv semiconductori, ceea ce a afectat capacitatea regimului de la Kremlin de a susține efortul de război. La toate acestea, s-a adăugat și un exod puternic al companiilor străine din diferite sectoare, precum industria auto, aviație, sistemul bancar și financiar, energie, înaltă tehnologie, divertisment, comerțul cu amănuntul. Se spera ca toate aceste sancțiuni să aibă un impact puternic asupra economiei ruse, Banca Mondială prognozând că, până la sfârșitul anului 2022, investițiile se vor diminua cu circa 17%, rata inflației va atinge 22%, iar exporturile și importurile vor scădea cu 30,9% și, respectiv, 35,2% (The World Bank 2022, 92).

În anul ce a trecut, economia Rusiei s-a dovedit încă destul de rezistentă la sancțiunile internaționale și efortul de război, colapsul fiind deocamdată evitat. Deși previziunile indicau o contracție a PIB-ului de 8% (IMF 2022, 4) sau chiar de 11% în 2022 (The World Bank 2022, 35), pe fondul scăderii investițiilor și a comerțului, a presiunilor inflaționiste și, implicit, a creșterii prețurilor, realitatea s-a dovedit puțin diferită. Cele mai recente prognoze arată o scădere a economiei ruse de doar 3,5% la sfârșitul lui 2022, creșterea urmând a fi reluată peste doi ani (United Nations 2023, 7). Guvernul de la Moscova a atenuat impactul sancțiunilor prin construcția bugetului la un preț de doar 45 dolari barilului de petrol și menținerea în frâu a cheltuielilor publice și a efectuat „teste de stres” asupra companiilor de stat și principalelor bănci în cazul unor scenarii precum deconectarea de Swift, blocarea unor conturi sau încetarea livrării anumitor produse și tehnologii. În viziunea analiștilor Băncii Centrale de la Moscova, motivele care au stat la baza rezilienței economiei ruse în 2022 sunt: stabilitatea sistemului bancar, creșterea prețurilor internaționale ale energiei, redirectionarea rapidă a exporturilor de hidrocarburi către Asia, remodelarea eficientă a lanțurilor logistice și, nu în ultimul rând, sprijinul guvernamental (Bank of Russia 2023).

În 2021, Rusia era cel mai mare exportator de gaze și petrol în Europa, economia rusă fiind

dependentă puternic de veniturile din hidrocarburi²². După declanșarea războiului de agresiune împotriva Ucrainei, șantajul și presiunile energetice ale Rusiei la adresa țărilor europene nu au mai funcționat așa cum se aștepta regimul de la Kremlin. Astfel, veniturile din petrol și gaze, încă mari din cauza prețurilor ridicate și volumelor mari de export, au început treptat să scadă pe parcursul anului 2022, pe măsură ce tot mai multe țări au limitat sau stopat importurile din Rusia:

- SUA a interzis total importurile de cărbune și hidrocarburi rusești încă din martie 2022 (The White House 2022);

- UE a pus în practică, în cadrul celui de-al șaselea pachet de sancțiuni adoptat la începutul lui iunie 2022, un embargo petrolier parțial asupra Rusiei, cu excepția temporară a unor cantități de țiței livrat prin conducte (European Council 2022). Mai precis, obiectivul stabilit era de 75% din importurile comunității europene de petrol și produse petroliere la vremea aceea (cu excepția unor livrări prin oleoductul Drujba spre Ungaria, Slovacia, Republica Cehă și alte țări fără ieșire la mare) și 90% până la sfârșitul anului 2022 (O'Kane 2022);

- G7 s-a angajat, în septembrie 2022, să plafoneze prețul petrolului și produselor petroliere din Rusia, ceea ce înseamnă interzicerea exporturilor rusești pe cale maritimă la nivel global, cu excepția cazului în care acestea sunt achiziționate la/sub un anumit preț (G7 2022). În cadrul celui de-al optulea pachet de sancțiuni la adresa Rusiei din octombrie 2022, UE a fost de acord cu măsura de limitare a prețului decisă în cadrul G7 (Council of the EU 2022). Ulterior, cele două organizații au stabilit un preț maxim de 60 dolari/barilul pentru petrolul de origine rusă transportat pe cale maritimă (aplicabil din 5 decembrie 2022) și 45/100 dolari pentru produsele petroliere rusești tranzacționate sub/peste valoare nominală a țițeiului (aplicabil din 5 februarie 2023) (Council of the EU 2023).

Toate aceste măsuri, ce au însemnat perturbări ale activităților economice și comerciale și pentru economiile care le-au adoptat și implementat, au limitat creșterea prețurilor determinate de condițiile extraordinare de piață și au dus la scăderi importante ale producției, exporturilor și veniturilor din hidrocarburi pentru economia rusă. De exemplu, veniturile din exporturile de gaze rusești pe piețele externe în 2022 au scăzut cu 46% comparativ cu anul precedent (TASS 2023). Ca răspuns la deciziile adoptate de țările dezvoltate ale lumii la adresa exporturilor rusești de petrol și gaze, la începutul lui septembrie 2022, regimul de la Moscova a suspendat livrările de gaze prin conducta North Stream 1 către Europa până când vor fi ridicate sancțiunile economice la adresa

Rusiei (Ray 2022). Mai mult, președintele Putin a semnat, la sfârșitul anului 2002, un decret prin care interzice vânzările de petrol rusesc începând cu 1 februarie 2023, în baza unor contracte care respectă plafonul de 60 dolari pe baril.

Pentru anul 2023, FMI a actualizat prognoza pentru creșterea economică a Rusiei de la -2,3% în octombrie 2022 la 0,3% în ianuarie 2023 (IMF 2023, 4) pe baza stabilității exporturilor rusești de petrol. Spre deosebire, Banca Mondială și OECD estimează că cel mai probabil economia rusă va intra în recesiune pe parcursul anului curent (European Council / Council of the EU 2023), ca urmare a înăsprii sancțiunilor ce vizează activitățile financiare și comerciale ale Rusiei.

Starea economiei europene

Situația geopolitică de la granița UE, marcată de războiul de agresiune împotriva Ucrainei și numeroase provocări din partea Rusiei cu consecințe mai ales în domeniul energetic, a afectat destul de serios și economia europeană. După o expansiune solidă în prima jumătate a anului 2022, creșterea economică a început să scadă în trimestrul al treilea, comunitatea europeană evitând o nouă contracție în ultima parte a anului. Per total, rata de creștere pare că se va situa la 3,5% (European Commission 2023), iar perspectivele se îmbunătățesc. Încrederea în economie în rândul companiilor și al gospodăriilor începe să-și revină, deși acestea se confruntă încă cu scăderea puterii de cumpărare, prețuri încă ridicate ale energiei și o anumită înăsprire a politicii monetare ca urmare a presiunilor inflaționiste.

Economia Europei a fost destul de rezilientă la șocurile externe, reușind să limiteze pagubele economice cauzate de războiul din Ucraina. Iarna blândă și ajutoarele guvernamentale au contribuit din plin la scăderea consumului de gaze naturale pe continent, iar diversificarea continuă a surselor de aprovizionare cu hidrocarburi și menținerea gradului de umplere a depozitelor subterane de gaze peste media sezonieră din ultimii ani a dus prețul de referință al gazelor sub nivelul de dinainte de declanșarea războiului (Cooban 2023). În acest sens, una dintre măsurile adoptate pentru asigurarea aprovizionării cu energie a Europei în contextul tensiunilor în domeniul energiei cu Rusia și protejarea propriilor cetățeni și a companiilor în fața majorării prețurilor la energie a fost creșterea puternică a importurilor de gaze naturale lichefiate pe cale maritimă și refacerea cât mai rapidă a rezervelor de gaze. Astfel, la sfârșitul lunii iunie 2022 a fost pus în mișcare un mecanism (European Parliament / Council of the EU 2022) care prevede constituirea de stocuri la 80% din capacitatea instalațiilor de înmagazinare gaze din

²² În 2019, exporturile de petrol și gaze naturale au reprezentat

circa 60% din totalul exporturilor Rusiei (Jayanti 2022).

UE înainte de venirea sezonului rece din 2022-2023 și posibilitatea de partajarea între statele membre conform principiului solidarității. În septembrie 2022, depozitele erau deja umplute în medie la 80%, iar o lună mai târziu ajunseseră la 95% din capacitate (European Council / Council of the EU 2023). În plus, miniștrii energiei din țările UE au convenit în decembrie 2022 asupra unui mecanism de corecție a pieței, aplicabil din 15 februarie 2023 (European Commission 2023), ce constă în plafonarea prețului gazelor în momentul când cotațiile la hub-ul de la Amsterdam depășesc 180 euro/MWh timp de trei zile.

În 2021, țările comunității europene au importat din Rusia circa 155 miliarde m³ de gaze naturale, 200 milioane tone de petrol și produse petroliere și 51,4 milioane tone cărbune (Kardaś 2023). Măsurile adoptate pe parcursul anului 2022, atât de oficialii de la Bruxelles, cât și de regimul de la Kremlin, au dus la diminuarea exporturilor de gaze rusești către UE cu aproximativ 80 miliarde m³ în condițiile în care producția Gazprom a înregistrat un declin de 20% (Robinson 2023). Mai mult, livrările către Europa prin Ucraina au atins un minim istoric de 951,4 milioane m³ în primele 30 de zile ale lunii ianuarie 2023, deși Gazprom livra zilnic prin sistemul ucrainean de conducte circa 92-99 milioane m³ în mai 2022 și 41-43 milioane m³ pe parcursul ultimului semestru al anului trecut (Reuters 2023).

Uniunea Europeană a continuat și în partea a doua a anului 2022 să impună o serie de sancțiuni la adresa economiei ruse cu scopul de a reduce capacitatea regimului de la Kremlin de a continua și finanța războiul de agresiune împotriva poporului ucrainean. Cel de-al șaptea pachet de sancțiuni adoptat de UE în 21 iulie 2022 pune în aplicare deciziile adoptate la Summitul G7 din Germania și interzice cumpărarea, importul sau transferul de aur provenind din Rusia, clarifică și extinde lista articolelor supuse regimului de control al exporturilor (care pot contribui la consolidarea din punct de vedere militar și tehnologic a Rusiei), impune măsuri restrictive pentru alte 54 de persoane și 10 entități ruse (Council of the EU 2022). În 6 octombrie 2022, a urmat al optulea pachet de sancțiuni împotriva Rusiei ce introduce noi restricții și plafonarea prețului pentru transportul maritim al petrolului rusesc către țări terțe, interdicții suplimentare la import pentru produsele din oțel, pietre și metale prețioase, celuloză de lemn și hârtie, țigări, materiale plastice, cosmetice și la export pentru anumite componente electronice, produse chimice, arme de foc, muniție, vehicule, echipamente militare și alte produse utilizate în sectorul de aviație, precum și extinderea

restricțiilor introduse la 23 februarie pentru a acoperi Zaporojie și Herson (Council of the EU 2022). Al nouălea pachet de măsuri de la finalul anului 2022 a vizat cu precădere interzicerea: exporturilor către Rusia de componente și motoare de aeronave, inclusiv de drone, și de produse și tehnologie cu dublă utilizare; de noi investiții în sectorul minier rus; tranzacții cu Banca de Dezvoltare Regională a Rusiei. De asemenea, UE a suspendat licențele de difuzare a altor patru posturi rusești și a sancționat încă 141 de persoane și 49 de entități din Rusia (Council of the EU 2022). De asemenea, specialiștii UE caută anumite modalități de utilizare a activelor înghețate ale Băncii Centrale ruse pentru a ajuta la reconstrucția Ucrainei.

Mai mult, oficialii de la Bruxelles au luat măsura fără precedent de a acorda Ucrainei, în iunie 2022, statutul de candidat oficial la aderare la UE, cu condiția de îndeplini cerințele standard specificate în avizul Comisiei Europene (European Commission 2022). La un an de la depunerea cererii de aderare, liderii UE au recunoscut progresele înregistrate de Ucraina, în circumstanțe foarte dificile, în procesul său de reformă pentru atingerea tuturor obiectivelor necesare în vederea declanșării cât mai curând posibil a negocierilor de aderare (European Council 2023, 3).

Nu în ultimul rând, trebuie menționat faptul că războiul de agresiune al Rusiei împotriva Ucrainei a dus la creșterea presiunii pentru sporirea cheltuielilor de apărare ale Europei²³, convingând chiar și cele mai sceptice state, precum Germania (Martin 2022), care, alături de ajutorul ce probabil va fi acordat pentru reconstrucția Ucrainei, vor atârna greu în balanța financiară a țărilor europene. De exemplu, Polonia a anunțat sporirea de la 2,4% la 4% din PIB (NFP 2023), România de la 2% la 2,5% (Guvernul României 2022), iar alte 17 state europene au planificat creșteri ale alocărilor pentru apărare în perioada următoare (Kirk-Wade și Balakrishnan 2022).

După ultimele declarații ale președintelui Putin (President of Russia 2023), în care nu se întrevide vreo dorință de pace, se pare că problemele economice vor continua să afecteze nu numai Ucraina și Rusia, ci și economia europeană și, implicit, cea mondială. Țările comunității internaționale vor înăspri sancțiunile la adresa activităților economice, comerciale și financiare ruse pe parcursul anului 2023, atâta timp cât regimul de la Kremlin nu va înceta acest război de agresiune brutală și ilegală împotriva poporului ucrainean, căutând totodată să limiteze cât mai mult efectele directe și indirecte asupra propriilor economii.

²³ În 2021, cheltuielile de apărare ale Europei au depășit pentru prima oară pragul de 200 miliarde de euro (European

Defence Agency 2022, 3).

Războiul ruso-ucrainean: diplomație, risc și coerciție nucleară

Mihai Zodian

Acest eseu își propune să ilustreze ambiguitățile diplomației coercitive, în condițiile războiului ruso-ucrainean. Am recurs la o combinație între abordarea raționalist-instrumentală și cea realistă pentru a analiza interacțiunile dintre Federația Rusă, Ucraina și Occident. Concluziile sunt că incertitudinile disuasiei (problema credibilității amenințării) și ale riscurilor, ambiguitățile relațiilor conflictuale într-o lume nucleară (ce înseamnă concret escaladare) și ale înțelegerii tehnicii militare convenționale permit continuarea sprijinului financiar și tehnologic vestic; că esențial aici este rolul apărării ucrainene și că războiul va rămâne limitat la nivelul convențional.

Războiul ruso-ucrainean a adus în atenție trei aspecte ale chestiunii: ambiguitățile diplomației coercitive; securitatea nucleară și vulnerabilitățile regimului de non-proliferație. Primul ar fi fost evident oricum, însă amenințările Federației Ruse și rezervele Vestului de a interveni direct au menținut subiectul în atenția opiniei publice globale și au reprezentat chiar elemente ale unei campanii mediatice tipice (Lewis, Stein 2022). Al doilea a fost ilustrat de confruntările din jurul a două instalații nucleare, care au alertat comunitatea internațională (World Nuclear Association 2023). Al treilea lovește direct principiul regimului de non-proliferație și ridică semne serioase de întrebare, cum acest război reprezintă o agresiune a unei puteri nucleare, membru permanent al Consiliului de Securitate al ONU și garant al regimului, împotriva unui stat care a renunțat la acest tip de armament în schimbul unor promisiuni de asigurare a securității (Einhorn 2022).

Eseul se va ocupa de primul aspect. Se poate spune că a doua eră nucleară s-a încheiat și a început a treia (Gray 2006, 273-290; Walton 2019, 216-217); am trecut de la o perioadă în care îngrijorările se refereau la *state bandit*, mici puteri cu arsenale modeste (Iranul, Coreea de Nord), la rivalitatea dintre puterile regionale (India versus Pakistan) sau la actori non-statali (rețeaua lui Abdul Qadeer Khan), la tensiuni între mari puteri care amintesc de Războiul Rece, dar într-un sistem în care difuziunea puterii este mai amplă. De exemplu, China urmărește un program ambițios de înarmare nucleară, iar descurajarea și diplomația coercitivă au însoțit războiul ruso-ucrainean. Confruntarea a dus în atenție subiecte ca politicile de descurajare, *brinkmanship* (strategiile de manipulare a riscului) și problema

escaladării, iar aici voi încerca să răspund întrebărilor despre felul în care aceste considerente s-au manifestat în cursul conflictului și dacă trebuie să reînvățăm unele lecții din timpul Războiului Rece²⁴.

Nimic nu pare a fi mai important când destinul omenirii poate fi în joc, dar trebuie amintite limitele armamentului nuclear, descurajării și ale strategiilor de manipulare a riscului. Acestea sunt considerate, în mod esențial, imorale, iar utilitatea lor a fost adeseori pusă sub semnul întrebării (Tannenwald 2007; Organski, Kugler 1980). Cum descurajarea este o strategie speculativă, care depinde de ce nu face oponentul, se poate ușor argumenta că, în orice caz concret, nu este importantă (Mueller 1989). Consider că temele nucleare au fost invocate destul de des în contextul războiului din Ucraina pentru a justifica măcar o preocupare rezonabilă pentru subiect, chiar dacă estimarea impactului poate fi exagerată.

Am folosit, în acest eseu, o perspectivă raționalist-instrumentală într-o interpretare realistă, argumentarea recurgând la conceptele de interes și putere și la câteva analize derivate (Chyzh 2022)²⁵. Este vorba, în special, despre modelul lui James Fearon al războiului ca problemă de negociere (sau interacțiune; Fearon 1995); despre teoria lui Thomas Schelling despre *brinkmanship* (strategii de manipulare a riscului, o formă de diplomație coercitivă; Schelling 1966); despre modelul lui Robert Powell despre modalitatea în care războaiele convenționale influențează riscul de escaladare a conflictelor la nivel nuclear (Powell 2015) și despre ideile aceluiași Schelling referitoare la ambiguități și puncte focale (Schelling 2000). Perspectiva realistă este necesară deoarece problema câștigurilor absolute-relative (gradul de ostilitate) este considerată exogenă în perspectiva raționalist-instrumentală și trebuie făcută o alegere (Lake 2013, 581, nota 1), însă războiul trebuie explicat chiar dacă presupunem că beneficiile relative sunt fundamentale.

Interpretările respective pot avea mai multe referințe empirice. Unitatea de analiză poate fi: interacțiunea dintre Rusia și Ucraina; coaliția occidentală de sprijinire a Ucrainei; interacțiunea trilaterală Vest-Ucraina și Rusia; sau sistemul internațional ca atare. Cum întrebarea se referă la descurajare, strategii de manipulare a riscului și escaladare, mă voi concentra la interacțiunile dintre Federația Rusă, Ucraina și Occident, strict din perspectiva dimensiunii nucleare. Avantajul îl poate reprezenta o mai mare claritate, în condițiile unui subiect destul de controversat, de la începutul agresiunii Moscovei.

Modelul lui Fearon distinge între război și

²⁴ *Brinkmanship* este tradus prin comportament riscant în Schelling 2000. Am preferat formula strategie de manipulare

a riscului, din motiv de precizie.

²⁵ Unii analiști consideră că abordările sunt identice (Poast 2021).

conflict și îl problematizează pe cel dintâi (Fearon 1995)²⁶. Accentuând importanța informațiilor private, a credibilității promisiunilor și a divizibilității mizei, această formalizare este generică și permite interpretări care variază de la presupunerea că statele au interese absolute, doresc să obțină cât mai mult în urma interacțiunii și nu au nici temeri majore, nici ambiții excesive (războiul accidental, din neîncredere sau lipsă de comunicare, explicația în spirală, în termenii lui Robert Jervis, vezi Jervis 1976), la ideea că unele state sunt entități imperialiste preocupate de expansiunea de dragul puterii (explicația prin agresivitate, vezi Jervis 1976)²⁷. Din aceste motive, este necesară și o abordare teoretică care să precizeze caracteristicile intereselor, eu optând pentru un realism eclectic (actorii sunt preocupați de beneficii relative/putere) și teoria tranziției de putere. Voi folosi următoarele: o elită post-imperială la Moscova preocupată de restabilirea statutului de mare putere și inspirată de idei naționaliste despre „vecinătatea apropiată” (Secrieru 2008, 140-156; informații private, împărțirea mizei/credibilitatea promisiunilor); supraestimarea utilității forței, alimentată de ideile și experiențele „războiului hibrid” (Johnson 2021; Chyzh 2022; informații private, credibilitatea promisiunilor); suspiciunea față de angajamentele Moscovei; schimbarea relațiilor de putere globale și ascensiunea Chinei (Geller, Singer 1998; Daalder, Lindsay 2022; credibilitatea promisiunilor); problemele politice ale Vestului, ilustrate recent de controversese externe ale administrației Trump, gestionarea pandemiei, în special în SUA sau de insurecția din 6 ianuarie 2021 (informații private; problema promisiunilor)²⁸.

²⁶ James Fearon formalizează intuiția lui Blainey, una dintre cele mai vechi critici ale fenomenului, anume că violența este consecința ignoranței: cel puțin una dintre părți a greșit calculele (Blainey 1975, Fearon 1995). Războiul este un fenomen costisitor, suspect din punct de vedere moral, iar după 1945, majoritatea inițiatorilor a eșuat. Dacă presupunem că statele (grupurile sociale) au o anumită raționalitate, cel puțin în sensul egoist (instrumental), de ce optează pentru o alternativă atât de complicată și nu ajung la un acord? (*Ibidem*).

În modelul Fearon, războiul are trei surse: informațiile private, lipsa credibilitate a promisiunilor și împărțirea mizei (*ibidem*). Informațiile private formalizează secretele de stat, lipsa transparenței, dar și încrederea părților în eficiența forței; problema promisiunilor se referă la dificultatea de a respecta angajamentele în condiții de anarhie și de schimbare mai mult sau mai puțin rapidă a relațiilor de putere, tehnologiei sau a configurațiilor politice, iar problema diviziunii mizei preia discuțiile despre câștigurile relative, care trebuie stabilite empiric (*ibidem*). Powell a argumentat că problema divizibilității mizei se reduce la cea a lipsei de credibilitate a promisiunilor, deoarece, chiar și în situațiile extreme, rămâne o plajă de negociere și sursa este, de fapt, schimbarea masivă sau rapidă de putere, (Powell 2006), însă chiar autorul acceptă că există contexte în care costurile unor politici alternative ca descurajarea pot părea mai reduse decât cele ale confruntării. La rândul lor, Kim și Morrow argumentează că, în condițiile transformărilor de putere, trebuie luate în calcul nu doar costurile războiului ci și situa-

Un război în contextul unei lumi nucleare are conotații specifice. Dacă actorii implicați sau susținătorii acestora dețin tehnologia respectivă, discuția se poartă, pe lângă miza directă și în termenii descurajării nucleare. Aceasta poate fi privită, mai întâi, ca o condiție existențială și ca un fel de instituție internațională prin care tehnologia respectivă a fost integrată în societatea statelor (Bull 1998). În al doilea rând, ea poate fi analizată ca o un tip de politică prin care statele încearcă să își atingă interesele de securitate divergente în condiții de anarhie, evitând însă escaladarea conflictelor până la nivelul unui război total și aici se poate distinge între o formulă generală și una specială (Aron, 1976, Morgan 2003).

A doua perspectivă este importantă în acest eseu. Ca un tip de politică, descurajarea este definită ca folosirea de amenințări pentru a convinge un actor să se abțină de la un comportament pe care cel dintâi îl consideră de nedorit și a fost studiată îndeosebi în context nuclear (Art 2000 6-7). Evident, este o formă de putere, însă urmărirea sa ridică o problemă similară cu cea din modelul lui Fearon, dacă recurgem la o interpretare raționalistă: celebra problemă a credibilității, îndeosebi în contextul distrugerii reciproc asigurate (Schelling 1966; Schelling 2000; Morgan *op. cit.*, Quackenbush și Zagare 2016). Armamentul este atât de puternic, încât recursul la amenințare poate apărea improbabil în anumite condiții, de unde reiese că strategiile de descurajare pot fi nesigure, cu excepția protejării intereselor vitale în situații extreme (*ibidem*). Arsenalul american și rusesc sunt detaliate în Tabelul nr. 2²⁹.

Abordările raționaliste sugerează câteva

țiile în care valoarea negocierii/respectării statu-quo scade în timp, mai rapid decât cea a înfruntării violente. Așa, am avea informații private, problema promisiunilor și o categorie reziduală în care intra situațiile în care forța este mai ieftină decât alternativele. De asemenea, analiza lui Powell presupune că actorii sunt simetrici și dacă nu egali, relativ comparabili. Din aceste motive, prefer să mențin separata ideea de divizibilitate, alături de informațiile private și lipsa de credibilitate a promisiunilor.

²⁷ Dezbaterile câștiguri absolute-câștiguri relative a condus la concluzia că nu se poate decide aprioric, fiind necesară contextualizarea empirică; vezi Lake *op. cit.*

²⁸ Abordarea este speculativă, cum suntem contemporani cu evenimentele și nu știm cum au fost adoptate deciziile efective, dar, pentru formalizare, este nevoie de presupuneri rezonabile referitoare la interese. Acestea trebuie comparate și revizuite odată ce documentele și alte surse de informații vor fi făcute publice, evitând riscul unei teorii a conspirației, față de care sunt vulnerabile abordările strategice. Riscul este inevitabil în condițiile interpretărilor evenimentelor recente, dar trebuie să fim conștienți de el; vezi Popper 1998.

²⁹ Când amenințarea cu riposta nu este credibilă, consecințele sunt fie că apărătorul joacă la cacealma și agresorul își impune punctul de vedere, fie că apărătorul este sincer și rezultă război; vezi Quackenbush și Zagare 2016, 5. Când amenințarea este credibilă, agresorul fie nu inițiază, fie se retrage (Zagare și Kilgour 2004, 165-166; Kilgour și Wolinski-Nahmias 2004, 332).

metode de a rezolva sau cel puțin atenua paradoxul. Una este automatizarea răspunsului, devenită celebră datorită filmului Dr. Strangelove, însoțită de un predictibil blam moral (Schelling 2000; Quackenbush și Zagare 2016; Malkasian 2022). Recomandată de nenumărate ori, în feluri diferite, o alta se referă la dezvoltarea unei superiorități convenționale (sau măcar a unor capacități suficiente) care să prevină escaladarea conflictelor la nivelul nuclear prin victorii rapide sau prin politica *faptului împlinit*, dar ridică problemele costurilor mari, atingerii scopurilor intenționate și nu rezolvă neapărat problema escaladării, după cum vom vedea în discuția despre modelul lui Powell (*ibidem*). În formularea lui Schelling, „amenințarea care lasă ceva la întâmplare”, o a treia opțiune, folosește chiar frica de escaladare ca mijloc de descurajare, în ideea că înfruntarea va scăpa de sub control, dincolo de anumite limite (Schelling 2000; Quackenbush și Zagare 2016).

Focoase \ Țara	SUA	Federația Rusă
Arsenalul strategic	3508	2565
Arsenalul tactic	200	1912
Retrase	1720	1500
Total	5428	5977

Tabelul nr. 2: Arsenalele nucleare ale SUA și Federației Ruse în 2022 (Kristensen, Korda 2022a; Kristensen, Kora 2022b)

Dintre alternative, în contextul războiului ruso-ucrainean, este importantă amenințarea cu escaladarea, care a reținut atenția opiniei publice și decidenților (Quackenbush și Zagare 2016). Cu câțiva ani în urmă, Powell a conceput un model al relației dintre forța armată/războiul convențional și riscul înfruntării nucleare pentru a lămuri specificul acestei forme de *brinkmanship* (Powell 2015). Ideea de bază este că actorul, care se bucură de superioritate convențională și are șansa principală de a se impune, poate fi inhibat de amenințarea cu escaladarea, iar autorul dezvoltă unele condiții formale ale acestei interacțiuni strategice (*ibidem*). Gândită pentru situații de tipul destindere extinsă sau cum pot fi protejați aliații în fața șantajului nuclear, în principal din perspectivă americană, explicația se poate aplica politicilor de sprijin occidentale față de Ucraina, în condițiile agresiunii Rusiei și bilateral, războiului dintre Ucraina și Rusia (Malkasian 2022).

Rezultă niște consecințe interesante și o problemă. Între Vest și Federația Rusă, în „vecinătatea apropiată” (Europa de Est sau Asia Centrală, Secrieru 2008, 154), poate exista celebrul dezechilibru al intensității intereselor, care o favorizează pe cea de-a doua, condiție în care modelul lui Powell recomandă folosirea unei forțe convenționale sub nivelul maxim (evitarea unei intervenții directe și găsirea unor mijloace

alternative) (Powell 2015, Driedger 2023; Walt 2023). Un al doilea dezechilibru al intensității atașamentului, mai puternic, se manifestă între Ucraina și Rusia, avantajând-o pe prima (Chyzh 2022; Thayer 2022; Snyder 2022). Reiese că esențialul în ceea ce privește succesul politicii occidentale de sprijin este capacitatea Ucrainei de a rezista, deoarece Vestul nu își poate folosi la nivel maxim forța convențională superioară (din perspectivă raționalistă), însă exact condiția opusă este valabilă pentru Ucraina; spus altfel, nu avem de-a face pur și simplu cu un „război proxy” (*ibidem*).

Punctul de echilibru este definit cantitativ în formularea discutată. Sprijinul diplomatic, financiar sau cu tehnică militară actual îndeplinește condițiile lui Powell, este sub nivelul maxim convențional pe care l-ar putea folosi Occidentul, ceea ce ridică desigur unele controverse morale, dar înseamnă și că Federația Rusă nu are motive raționale de a amenința cu escaladarea. Practic, declarațiile repetate ale oficialilor și liderilor de opinie de la Moscova referitoare la armele nucleare se lovesc de aceeași temă a lipsei de credibilitate, în sens raționalist. De asemenea, există și alte limite: experiența istorică sau tabuul nuclear (Tannenwald 2007; Organskly, Kugler 1980).

Analiza nu se poate rezuma doar la aspecte cantitative. Jocul este folosit pentru a ilustra o anumită logică și, după cum recomandă Powell, trebuie rafinat în situații concrete. În practică, sancțiunile și mai ales, livrările de armament au implicat și chestiuni calitative, în primul rând, cea referitoare la distincția dintre caracteristicile ofensive sau defensive, cu întrebarea dacă cele ofensive nu reprezintă sau nu pot conduce la escaladarea războiului spre nivelul nuclear (Jervis 1978; Levy 1984, 220). Distincția dintre acestea este în mod notoriu ambiguă și, pe măsură ce luptele au continuat, iar consecințele umanitare au devenit publice, s-a trecut de la armament ușor, portabil, la tancuri; o schimbare graduală, subiectul a multe discuții, însă o tendință destul de previzibilă, dacă suntem conștienți de faptul că, nu numai deosebirea dintre tehnologia ofensivă și cea defensivă poate fi vagă, mai ales dacă ne uităm la detalii, ci chiar și escaladarea este un concept vag (Levy *op. cit.*; Zodian 2022).

Nici aici nu vorbim despre lucruri inedite. În teorie, se pot elabora trepte multiple și precise referitoare la tipurile de război, dintre care este renumită schema lui Herman Kahn (Kahn 1960). În realitate, așa cum a subliniat Schelling, singura distincție clară este cea dintre nivelul nuclear și cel convențional, el evidențiind aici rolul fundamental al „tabuului nuclear”: în situații ambigue, distincțiile nu sunt apriorice, ci se bazează pe unele elemente care ies în evidență, elemente denumite puncte

focale (Schelling 2000; Tannenwald *op. cit.*). Indiferent dacă vorbim despre nivelul strategic sau tactic din perspectivă americană, armamentul nuclear joacă rolul de punct focal și utilizarea sa este lovită de acest tabu, prin urmare, amenințarea este credibilă doar în situații extreme, de exemplu când războiul poate părea pierdut sau când existența actorului pare a fi pusă sub semnul întrebării (Schelling 2000).

Cele două tipuri de ambiguități ale tehnologiilor militare (nu sunt singurele) conduc la o anumită flexibilitate a politicilor. Vestul are, practic, o plajă destul de largă prin care poate oferi asistență, fără a risca escaladarea la nivel nuclear (în sens rațional). Din aceste motive, am observat o schimbare nuanțată a opiniilor: ieri, o categorie de armament era considerată prea riscantă, astăzi era acceptabilă. Incertitudinile și ambiguitățile au contribuit la aceste modificări graduale de sens sau de discurs public și au permis Occidentului să sprijine Ucraina, fără a se trezi cu o nouă problemă de credibilitate, cea ilustrată de jocul lui Powell.

Descurajarea nucleară a influențat astfel contextul politic, diplomatic și mediatic și a interacționat cu evoluțiile pe teren, dar în modalități destul de complexe. Capacitatea de rezistență ucraineană a permis Vestului să acționeze sub nivelul riscului de escaladare, iar ambiguitatea instrumentelor a contribuit la extinderea asistenței occidentale. Analiza rămâne însă destul de speculativă și trebuie să subliniem că nu cunoaștem cum sunt adoptate deciziile sau formele de comunicare directă dintre actori, elemente importante ale politicilor de descurajare, și lucrurile vor rămâne așa pentru o bună perioadă de timp. Suntem prea aproape de evenimente și experiența istorică sugerează că interpretările pot fi serios afectate de lipsă de informații și de prejudecăți, deci o anumită prudență intelectuală este necesară.

Componenta dezinformării în războiul din Ucraina

Daniela Lică

Cea mai mare parte a dezinformării în 2022 a vizat conflictul din Ucraina, așa cum reiese și din Raportul STRATCOM al UE (Strategic Communications, Task Forces and Information Analysis (STRAT.2) 2022). Dezinformarea și manipularea informației de către Federația Rusă în acest context a reprezentat și reprezintă în continuare un demers constant, arma informațională fiind utilizată în vederea maximizării

șanselor de câștig, prin subminarea adversarului.

Considerăm necesar de punctat, în acest context, un aspect cu privire la informațiile care parvin opiniei publice și anume că știrile și mesajele transmise atât pe cale oficială, cât și neoficială, sunt filtrate și prezentate, de cele mai multe ori, prin lentila politică, conform aderenței organizației sau instituției care le difuzează, reflectând poziționarea statului de care aparține față de părțile beligerante.

Analizând modul în care este prezentat acest război în mass-media din Rusia și din spațiul Comunității Statelor Independente (CSI) prin comparație cu cea din Occident (inclusiv aici și Europa Centrală și de Est, fiind vorba despre state membre ale NATO și UE), este ca și cum urmărim două evenimente diferite, chiar aflate în contradicție, în care „personajul” pozitiv și cel negativ se inversează. Mai mult, diverse aspecte sunt prezentate de manieră hiperbolizată.

Putem adresa, așadar, două întrebări legitime, în situația de față: *Cât adevăr este în informațiile diseminate în legătură cu prezentul război prin intermediul mass-media și al rețelelor sociale? Și, de asemenea, este dezinformarea utilizată exclusiv de Federația Rusă în acest conflict?*

Capitolul de față reprezintă o analiză foarte sintetizată a modului în care „arma informațională” este utilizată în conflictul din Ucraina, prin identificarea principalelor metode și tehnici de dezinformare și manipulare a informației, a celor mai uzitate instrumente și mijloace de propagare, a unor teme recurente proliferate pe parcursul întregului an de conflict, a țintelor vizate și a scopului și efectelor urmărite³⁰. În calitate de stat membru al NATO și UE, România este susținătoare a părții ucrainene în conflict, și, în consecință, aceasta este perspectiva în care este redactat prezentul capitol, păstrând totuși, o doză ponderată de rezervare, care se justifică prin dorința de a menține o atitudine critică, obiectivă.

Metode și tehnici de dezinformare și manipulare a informației

Actorii care folosesc informația ca armă în acest război utilizează o varietate de metode și tehnici, dezinformarea fiind diseminată în paralel cu propaganda. În continuare, evidențiem o serie de tehnici identificate ca fiind folosite de Federația Rusă pe durata întregului an de la începerea conflictului. Multe dintre aceste metode și tehnici sunt utilizate de manieră combinată, în legătură cu un singur eveniment, cum a fost cazul crimelor de război din Bucha din martie 2022³¹. Cele mai uzitate metode sunt distorsionarea informației și

³⁰ N.A.: Aspectele enunțate, urmează a fi dezvoltate într-un capitol dedicat aceleiași teme, care va fi publicat în volumul *Evaluare strategică 2022*, elaborat anual de CSSAS.

³¹ N.A.: Vom furniza, în unele cazuri, și alte exemple, în baza

monitorizării permanente a presei pe parcursul conflictului din Ucraina, considerând că acestea fac parte din cunoașterea comună, având în vedere mediatizarea intensivă a subiectului războiului.

distragerea atenției (Strategic Communications, Task Forces and Information Analysis (STRAT.2) 2023). În cele ce urmează, le vom prezenta pe cele identificate, împreună cu modalități punctuale în care au fost folosite.

- **Distorsionarea:** prezentarea faptelor și a realității de manieră denaturată. Numeroase narațiuni diseminate l-au avut drept protagonist pe președintele Zelenski, despre care s-a vehiculat că ar fi fugit din Ucraina pentru a se salva pe el și familia sa, că ar fi sub influența substanțelor stupefiante și că ar fi oferit Congresului american, la vizita sa în SUA, un drapel al Ucrainei cu însemne naziste (Nahoi 2023). Un alt exemplu îl reprezintă pretinsa deschidere a Kremlinului pentru negocieri de pace – în vreme ce atacurile cu bombe continuă, vizând inclusiv civili și infrastructuri critice. Aceasta este de fapt o tactică folosită adesea de agresori, denumită „luptă și vorbește”, pentru obținerea unei poziții mai bune la masa negocierilor. O altă distorsionare a fost în legătură cu Armistițiul de Crăciun, care nu a fost respectat chiar de partea rusă care l-a proclamat, aceasta lansând atacuri inclusiv în perioada respectivă.

- **Distragerea:** redirecționarea atenției opiniei publice asupra altor subiecte/teme controversate, ori asupra altor actori, chiar redirecționarea responsabilității pentru anumite acțiuni de război.

- **Dezmințirea/negarea** faptelor și a realității constatate pe teren și respingerea acuzațiilor duce, implicit, la denigrarea sursei. Iată și câteva exemple: negarea implicării Federației Ruse în conflictul dintre autoritățile ucrainene și separatiștii din cele două regiuni autoprocimate „republici populare” în 2014; negarea implicării în bombardarea unei maternități din Mariupol – 9 martie 2022; negarea crimelor de război din Bucha – martie 2022; acuzarea părții ucrainene și a presei internaționale de dezinformare.

- **Minimizarea:** diminuarea importanței unor fapte, precum cazul în care partea rusă susține ideea că acest conflict este prezentat de către Occident de manieră exagerată, ca un show mediatic.

- **Exagerarea:** de exemplu, forțele militare ruse sunt prezentate în termeni laudativi, spre intimidarea inamicului; de fapt, Kremlinul a trimis la luptă inclusiv bărbați foarte tineri, cu echipamente și resurse de hrană și adăpost precare pentru iarnă, și au existat mărturii din partea unora că nu fuseseră informați că vor fi trimiși la război pe teritoriul Ucrainei (Jucan 2022).

- **Mușamalizarea:** ascunderea unor informații/fapte (de exemplu, violul jurnalistei ruse Olga Zenkova).

- **Provocarea:** în media a fost invocat în mod repetat și pe numeroase căi faptul că Rusia a fost provocată de către partea ucraineană și de către

NATO să inițieze acest conflict, și apoi, în cadrul conflictului, în multiple situații.

- **Înscenarea:** adesea, a fost invocat faptul că diverse atacuri ale Federației Ruse au fost înscenări realizate de către partea ucraineană, cum au fost cele din Bucha și Mariupol.

- **Învinovățirea victimelor:** numeroase narațiuni vehiculate prin multiple mijloace susțin că ucrainenii au comis crime asupra propriilor cetățeni, pentru a putea învinovăți partea rusă.

- **Justificarea** inițierii atacurilor/atrocităților prin apelul la narațiuni precum cea a nazismului/denazificării – extrem de uzitată, care conferă o așa-zisă legitimitate conflictului.

- **Atribuirea de noi sensuri cuvintelor,** în unele cazuri, chiar opuse sensului original: ocuparea și invadarea ilegală a unor teritorii aparținând Ucrainei sunt denumite „eliberare” și „autoapărare”; ceea ce rușii au numit „referendum” a fost perceput prin presa occidentală drept un simulacru; adevărul este minciună și minciuna este adevăr; faptele sunt calificate ca *fake news*. Folosirea distopică și paradoxală a cuvintelor ne amintește de romanul 1984 al lui George Orwell, astfel încât acest vocabular poate fi denumit „nouvorba” sau „novlimba” Kremlinului (EUvsDisinfo 2022b).

- **Fabricarea unor amenințări:** amenințarea constantă cu privire la folosirea armei nucleare sau amenințări la adresa credinței ortodoxe din Ucraina. Această metodă este menită să creeze teamă, chiar panică, dar și să distragă/redirecționeze atenția de la alte evenimente, precum atacuri, crime, bombardamente asupra unor ținte civile de către ruși.

- **Foto-manipularea și falsificarea de clipuri video** constă în modificarea unor fotografii sau imagini video, cu scopul de a transmite un anumit mesaj, cel mai adesea urmărindu-se discreditarea persoanei respective. Spre exemplu, au fost realizate și difuzate prin intermediul rețelelor sociale fotografii trucate, imitând copertile unor jurnale faimoase occidentale (precum *Time*, *Charlie Hebdo* și *El Jueves*), care îl portretizau pe președintele ucrainean în ipostaze de supunere în relație cu liderii din anumite țări vestice, precum Franța și Marea Britanie, în vederea discreditării sale (Robakidze 2022).

- **Cenzurarea și chiar desființarea mass-mediei independente din Rusia** (Jack 2022) – măsură direcționată asupra propriilor cetățeni, în baza legii adoptate pe 4 martie 2022, care impune sancțiuni considerabile împotriva oricăror afirmații în spațiul media considerate ca false în legătură cu armata rusă și acțiunile sale (de ex. referiri la „invazia din Ucraina”) (Human Rights Watch 2022).

În domeniul dezinformării și manipulării informațiilor, este, de asemenea, utilizată o

clasificare așa-numită 5D, care constă în: dezmințire, distorsionare, distragere, descurajare, divizare. Primele trei concepte se regăsesc în metodele și tehnicile enumerate. *Descurajarea/demotivarea* are drept scop folosirea amenințării pentru a speria adversarii, iar *divizarea* urmărește să creeze conflicte și să extindă diviziunile în interiorul unor grupuri sau comunități sau între acestea (Strategic Communications, Task Forces and Information Analysis (STRAT.2) 2023).

Aceste metode și tehnici sunt repetate ciclic și chiar aceleași narațiuni sunt reluate și, cel mult, reformulate, pentru a păstra consecvența, în vederea maximizării puterii „armei informaționale”.

Instrumente și mijloace de diseminare a propagandei și dezinformării

Dezinformarea este proliferată de către Federația Rusă atât pe căi oficiale, cât și neoficiale, întrucât Kremlinul a pus la punct de-a lungul anilor un adevărat *ecosistem al dezinformării*, care constă într-o multitudine de canale și platforme de comunicare oficiale, proxy și canale neatribuite, pe care Rusia le folosește pentru a crea și amplifica narațiuni false. Acest *ecosistem* cuprinde cinci piloni principali: comunicări oficiale ale guvernului; mesaje diseminate la nivel global prin organisme finanțate de stat, folosindu-se inclusiv canalele oficiale diplomatice (acestea două fiind „la vedere”); cultivarea unor surse proxy (ascunse); folosirea ca armă a rețelelor sociale și dezinformarea prin mijloace cibernetice (fără legătură demonstrabilă cu statul respectiv) (U.S. Department of State 2020).

Printre cele mai cunoscute instrumente mediatiche oficiale pentru difuzarea propagandei și informațiilor manipulative se numără Sputnik (agenție de știri și post radio) și canalul de televiziune Russia Today (RT). Ambele emit nonstop, dispunând și de platforme online, și sunt disponibile în multiple limbi străine (de pildă, Sputnik emite în 31 de limbi). Aceste trusturi media nu se conformează standardelor jurnalistice, în sensul că nu manifestă obiectivitate în prezentarea știrilor, scopul lor declarat fiind propagarea dezinformării la nivel global.

Un aspect care confirmă că „arma informațională” este un instrument de luptă în acest război și, totodată, ajută la înțelegerea importanței pe care liderul rus i-o acordă, constă în faptul că postul de redactor-șef al celor două entități media este echivalent, ca funcție, cu ministrul apărării. Conform declarațiilor redactorului-șef al RT, Margarita Simonyan, acesta are misiunea definită în termeni militari, fiind capabil „de a desfășura un război informațional împotriva întregii lumi occidentale”, scopul său

strategic fiind de a „cuceri” și de a „crește o audiență” pentru ca accesul la acest public să fie folosit în „momente critice” (EUvsDisinfo 2022 a). Mai mult, postul de televiziune RT este inclus într-o listă oficială, alături de alte aproape 300 de instituții/organizații de bază, de importanță strategică pentru Rusia (Russian Government 2008). La rândul său, Sputnik a fost înființat prin decret prezidențial, cu scopul de a „raporta despre politica de stat a Rusiei în străinătate” (EUvsDisinfo 2022 a).

Pentru a-și îndeplini obiectivul, mass-media deținute de stat au beneficiat de resurse financiare suplimentare de la începutul războiului, cu toate că și anterior aveau alocate bugete anuale consistente. Așadar, în primul trimestru al anului 2022, bugetul destinat mass-media a fost triplat, prin comparație cu aceeași perioadă a anului precedent (Michałowska-Kubś 2022).

De asemenea, numeroase informații manipulative sunt difuzate pe căi neoficiale (de exemplu, rețele de socializare), unele dintre aceste informații fiind preluate și diseminate apoi de mass-media.

Un alt mijloc de proliferare a dezinformării îl reprezintă crearea unor site-uri web false care se folosesc de identitatea unor posturi radio/TV de încredere. Conținutul înșelător este amplificat „cu viteza luminii” și postat pe rețelele sociale, servicii de mesagerie și platforme de propagandă, aspect asupra căruia a atras atenția recent și Înalțul Reprezentant al UE pentru Afaceri Externe și Politică de Securitate, Josep Borrell (Borrell 2023). Amplificarea narațiunilor care țin de teoria conspirației prin crearea de conținut video generat cu ajutorul inteligenței artificiale (*deepfake*) sau *meme* și postări de tip *hashtag* reprezintă alte mijloace de propagare a dezinformării.

Rețelele sociale – Facebook, Twitter, Instagram, YouTube, Rutube, VKontakte, Tik Tok, Telegram – reprezintă un mediu foarte propice de transmitere și de amplificare a informațiilor corupte/manipulative. De pildă, Tik Tok a devenit o platformă-cheie prin intermediul căreia este diseminat conținut (foto-video) cu privire la războiul din Ucraina. Pe această rețea a fost creat un cont fals atribuit președintelui Zelenski.

Societățile în care se utilizează mai multe platforme digitale sunt, inevitabil, expuse unui risc crescut, actorul care propagă informațiile manipulative dispunând de mai multe pârghii pentru a prolifera o multitudine de mesaje pentru a ajunge la un public mai larg (Bokša 2019, 2) (Drugă 2022). Oarecum paradoxal, deși sunt distribuite preponderent în mediul online, prin intermediul platformelor digitale, mesajele care poartă cu ele vectorul dezinformării au impact în viața reală. Pentru contracararea dezinformării din partea Federației Ruse, încă din februarie 2022, au fost

implementate, la nivelul unor state occidentale, măsuri de restricționare a unor platforme media (între care Sputnik și RT).

Teme recurente de propagandă și dezinformare

Federația Rusă a folosit și folosește o serie de teme recurente de propagandă și dezinformare³² în contextul războiului actual. Considerăm că unele dintre acestea au un caracter general, în vreme ce altele sunt, mai degrabă, de ordin particular.

Între aceste teme, considerăm că cea mai des întâlnită este *tema istorică*, având un caracter general, foarte cuprinzător. Aceasta înglobează valorile naționaliste, care includ, la rândul lor, o serie de aspecte: imperialismul rus și suveranitatea pierdută, în strânsă conexiune regăsindu-se valorile ruse și cele referitoare la legalitate – inclusiv tema particulară a referendumului, precum și tema minorității ruse și, respectiv, a pretensei rusofobii în societatea ucraineană. Tot în cadrul temei istorice, se regăsesc nazismul și fascismul, atribuite Ucrainei și vehiculate ca rațiune de bază pentru declanșarea „operației militare speciale”.

O a doua temă generală recurentă este cea a *înscenării atacurilor/masacrelor* (a agresivității militare). Mass-media abundă de dezinformări în legătură cu atacuri îndreptate asupra civililor și asupra infrastructurii ucrainene, partea rusă afirmând că luptă cu grijă, atacând doar ținte militare și că aceste afirmații fac parte dintr-o farsă elaborată, pusă la cale chiar de partea ucraineană (EUvsDisinfo 2022b).

Unul dintre cele mai mediatizate astfel de atacuri în masă asupra civililor îl reprezintă masacrul de la Bucha. În acest caz, au putut fi constatate diferențe notabile între numărul de victime declarat de autoritățile ucrainene și cel consemnat de către ONU. Autoritățile locale au recuperat din oraș 458 de cadavre, între victime fiind și 9 copii minori. Din acest total, în urma investigațiilor, care au fost foarte dificile și au durat luni de zile, partea ucraineană a consemnat că 419 persoane au fost ucise prin împușcare, tortură sau lovire, iar alte 39 din cauze naturale, care este posibil să fi avut legătură cu războiul (precum atac de cord) (Sly și Khudov 2022). În contrapondere, Oficiul Înaltului Comisar al Națiunilor Unite pentru Drepturile Omului a consemnat, înainte de 31 octombrie 2022, uciderea a cel puțin 73 de civili (printre care și femei și copii) în Bucha – cercetările fiind încă în desfășurare la acel moment. După această dată, Oficiul urma să ancheteze încă 105 crime asupra civililor (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights - OHCHR Dec. 2022). Diferența rezidă, în principal, din faptul

că, la momentul publicării Raportului inițial al ONU cercetările erau încă în desfășurare, dar și din faptul că unele victime erau imposibil de identificat, chiar și în baza unor probe ADN, întrucât o parte din cadavre au fost incinerate.

Cu toate acestea, după cum observăm din acest exemplu, este destul de dificil de evaluat cu precizie când o informație este autentică și corectă, și dacă dezinformarea este realizată cu sau fără intenție manipulatorie. Totuși, având în vedere contextul și accesul redus la date din teren, putem presupune că există elemente de dezinformare provenind de la fiecare din părțile implicate în conflict.

O altă temă cu caracter general o reprezintă *tema conspirației globale și a Occidentului considerat responsabil pentru toate consecințele războiului din Ucraina*. În strânsă conexiune cu aceasta, o narațiune recurentă constă în teoria conform căreia liderii politici de la Kiev sunt marionetele Occidentului, iar Ucraina este forțată de SUA și de NATO să lupte împotriva Federației Ruse. Această afirmație este o reformulare a ideii că în Ucraina se duce un „război proxy” între Occident – asociat cu NATO – și Federația Rusă.

Tot o temă recurentă generală este cea a *ortodoxiei*, fiind proliferate numeroase mesaje legate de lupta binelui, asociat Federației Ruse, împotriva răului, reprezentat de societatea ucraineană, care îmbrățișează valorile „corupte și păgâne” occidentale; a fost elaborată inclusiv narațiunea că Rusia duce un război împotriva Satanei.

O temă de ordin particular este cea referitoare la *atacul nuclear*, care cuprinde două aspecte: pe de o parte, Rusia a manifestat de-a lungul conflictului o retorică nucleară agresivă, lipsită de responsabilitate și, pe lângă aceasta, o atitudine manipulatorie coercitivă cu privire la aprovizionarea cu energie (NATO 2022a). Iar, pe de altă parte, Moscova a acuzat Ucraina că ar plănuși să provoace un atac la propria centrală nucleară, în Zaporjje.

Tema particulară a *laboratoarelor biologice* se traduce prin narațiunea conform căreia Ucraina ar deține în mod ilegal laboratoare militare unde se fac cercetări pentru producerea unor arme biologice și chimice („bomba murdară”, cum a fost numită în media), cu finanțare americană. Acuze referitoare la acest subiect au venit însă și din partea SUA la adresa președintelui rus (Pilkington și Oladipo 2022).

Tema *crizei alimentare*, tot una de ordin mai degrabă particular, a fost, de asemenea, foarte vehiculată, cea mai frecventă narațiune difuzată opiniei publice din Africa clamând că insecuritatea

³² N.A.: Sursa de documentare pentru temele și narațiunile exemplificate o reprezintă portalul EUvsDisinfo, proiect

desfășurat în coordonarea East StratCom Task Force din cadrul Serviciului European de Acțiune Externă al UE.

alimentară este cauzată de sancțiunile Occidentului la adresa Federației Ruse și nu de atacul asupra Ucrainei, care, desigur, afectează inclusiv producția agricolă.

Țintele dezinformării

Țintele dezinformării și manipulării informațiilor de către Federația Rusă sunt pe de o parte, proprii cetățeni, precum și anumite state și organizații suprastatale, opinia publică din Ucraina și din lume. Astfel:

- opinia publică din Rusia trebuie să perceapă acest război ca pe unul de apărare; sprijinul populației este necesar, întrucât conferă o legitimitate morală liderului de la Kremlin pentru a putea continua războiul; cetățenii resimt deja în multiple moduri efectele conflictului și ale sancțiunilor economice impuse;

- militarii care sunt trimiși în teatrul de operații sunt dezinformați – au fost transmise în presă numeroase articole pe acest subiect;

- decidenții și populația din Ucraina: pe de o parte, acestora li se cultivă frica față de adversar și, pe de altă parte, se urmărește scăderea încrederea lor în forța statelor membre ale NATO și UE și în ajutorul pe care îl pot primi de la cele două organizații;

- opinia publică din state partenere, precum Belarusul, în vederea obținerii de susținere și sprijin din partea acestora;

- opinia publică din alte state ale lumii, în care Kremlinul are încă posibilitatea de a disemina informații și să prezinte războiul din perspectiva sa;

- organizațiile suprastatale care acordă sprijin diplomatic Ucrainei: NATO și UE.

De cealaltă parte, manipularea informației proliferată de partea ucraineană este îndreptată către propriul public, către adversar și către opinia publică și decidenții occidentali:

- propriul public – spre a consolida moralul populației și al celor care sunt implicați activ în luptă pentru a rezista ofensivei;

- adversarul – în vederea descurajării acestuia;
- opinia publică și decidenții occidentali, cu scopul de a atrage empatia opiniei publice globale și pentru a influența decidenții să continue să acorde sprijin diplomatic, financiar și logistic, fără de care rezistența ucrainenilor în fața atacurilor care durează deja de un an ar fi fost mult mai slabă.

Scopuri și efecte urmărite

Toate metodele și tehnicile de dezinformare și manipulare a informației au avut și au drept scop cultivarea ambiguității, a incertitudinii și a haosului informațional, urmărindu-se subminarea, altfel spus, discreditarea adversarului (Hofmann 2022) (Anti-fake 2022 b) (Lică 2022). În plus, prezentarea faptelor de manieră denaturată, astfel încât să

avantajeze actorul care fabrică respectiva informație, urmărește proiecția puterii tot în vederea intimidării adversarului – statul în cauză își creează o imagine pozitivă, de forță, chiar dacă, în realitate, pierderile în război sunt considerabile.

Alte scopuri sau efecte urmărite prin manipularea informației constă în câștigarea aprecierii și a încrederii opiniei publice interne, care susține moral demersul și conferă legitimitate, precum și a celei externe – se urmărește fie atragerea ajutorului străin, fie descurajarea acestuia pentru partea adversă.

Numeroase știri false difuzate de Federația Rusă urmăresc, pe de o parte, discreditarea NATO și a UE și, pe de altă parte, descurajarea statelor membre ale acestora de a susține partea ucraineană în conflict, prin intermediul unor amenințări cu „arma energetică” sau al unor amenințări de escaladare a conflictului, inclusiv prin mijloace nucleare.

Dezinformarea face parte din metodele controlului reflexiv, prin care se urmărește influențarea deciziilor adversarului, astfel încât acesta să și le asume în mod voluntar. Utilizarea armei informaționale de către Kremlin în conflictul din Ucraina se traduce prin propagandă și dezinformare continue și, de asemenea, prin mijloace cibernetice, folosindu-se tehnologii digitale, incluzând aici rețelele sociale.

Propagarea dezinformării și a manipulării informației de către Federația Rusă în contextul războiului din Ucraina este realizată în multiple limbi, ceea ce oferă acces la un public mai larg, urmărindu-se maximizarea efectelor urmărite. În paralel cu aceste practici, Federația Rusă aplică, pe teritoriul său, cenzura asupra informațiilor care contravin viziunii sale asupra acestui război.

În cadrul prezentului conflict, manipularea informației este proliferată de ambele părți, ca strategie de război, fiecare urmărind atragerea de partea sa a opiniei publice naționale, a partenerilor și chiar a opiniei publice internaționale.

La momentul de față, care marchează un an de la declanșarea invaziei ruse în Ucraina, nu se poate întrevădea un orizont de dezesescaladare a conflictului, fapt confirmat de declarațiile oficiale ale președintelui rus și ale celui ucrainean, care au asigurat că războiul va continua atât timp cât este necesar, fiecare dintre părți învinuind adversarul și invocând lupta pentru pace și apărare, aspect susținut și în discursul președintelui american din 21 februarie 2023.

Suntem de părere că, în ceea ce privește utilizarea „armeii informaționale”, va continua tiparul dezinformării, care constă în proliferarea repetată a unor teme vechi, în paralel cu confecționarea unor noi teme și mesaje, cu folosirea metodelor, tehnicilor și instrumentelor deja identificate.

Bibliografie:

- . 2022. *Address by the President of the Russian Federation*. Moscow, 24 2. Accesat 2 1, 2023. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/67843>.
- . 2022a. „The Kremlin’s Weapons of Deception: 7 Things You Need to Know About RT and Sputnik.” 04 03. Accesat 02 4, 2023. <https://euvsdisinfo.eu/the-kremlins-weapons-of-deception-7-things-you-need-to-know-about-rt-sputnik>.
- . 2022a. „Relations with Russia.” *NATO website*. 26 02. Accesat 03 02, 2022. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50090.htm.
- . 2022. „Council adopts €18 billion assistance to Ukraine.” *Press release*, 10 December. Accesat 01 12, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/10/council-adopts-18-billion-assistance-to-ukraine>.
- . 2022. *War in Ukraine drives global food crisis*. 24 6. Accesat 2 5, 2023. <https://www.wfp.org/publications/war-ukraine-drives-global-food-crisis>.
- . 2023a. *Joint statement following the 24th EU-Ukraine Summit*. 3 2. Accesat 2 5, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/02/03/joint-statement-following-the-24th-eu-ukraine-summit>.
- . Autumn 2022. *Eurobarometer no. 98.1/EB042*. Accesat 2 1, 2023. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2932>.
- Anti-fake. 2022 b. *Fact sheet: Discreditaarea unor imagini de la bombardamentele din Ucraina ca fiind false*. 05 03. <https://www.antifake.ro/fact-sheet-discreditaarea-unor-imagini-de-la-bombardamentele-din-ucraina-ca-fiind-false>.
- Aron, Raymond. 1976. *Penser la guerre, Clausewitz. II, l'âge planétaire*. Paris: Gallimard.
- Art, Robert. 1980. “To What Ends Military Power?”. *International Security*. Spring 1980. 4(4): 3-35.
- Bank of Russia. 2023. „What the Trends are Talking About: Macroeconomics and Markets.” *Bulletin of the Department of Research and Forecasting* (1). Accesat 02 15, 2023. https://cbr.ru/Collection/Collection/File/43700/bulletin_23-01.pdf.
- Blainey, Geoffrey. 1975. *Causes of War*. New York: Free Press.
- Bokša, Michal. 2019. „Russian Information Warfare in Central and Eastern Europe: Strategies, impact, countermeasures.” *German Marshall Fund*.
- Borrell, Josep. 2023. „Disinformation: Opening speech by High Representative/Vice-President Josep Borrell at the EEAS Conference on Foreign Information Manipulation and Interference.” *EEAS Press Service*. 07 February. <https://www.eeas.europa.eu/eeas/disinformation-opening-speech-high-representative>.
- Bull, Hedley. 1998. *Societatea anarhică. Un studiu asupra ordinii în politica mondială*. Chișinău: Știința.
- Bunde, Tobias, Sophie Eisentraut, Natalie Knapp, Leonard Schütte, Julia Hammelehle, Isabell Kump, Amadée Mudie-Mantz, și Jintro Pauly. 2023. „Re:vision. Munich Security Report 2023.” Accesat februarie 20, 2023. https://d3mbhodo1l6ikf.cloudfront.net/2023/Munich%20Security%20Report%202023/MunichSecurityReport2023_Re_vision.pdf.
- Chyzyh, Olga. 2022. 13 martie 2022, 1:16 AM. Accesat la 23 februarie 2023. https://twitter.com/olga_chyzyh/status/1502785540428644359?t=Zcc2FrzrkrZXYjtdQ9WGpQ&s=19.
- CNBC. 2022. „Biden signs \$40 billion aid package for Ukraine during trip to Asia.” 21 May. Accesat 01 12, 2023. <https://www.cnn.com/2022/05/21/biden-signs-40-billion-aid-package-for-ukraine-during-trip-to-asia.html>.
- Cooban, Anna. 2023. „Europe’s natural gas prices fall to 18-month low.” *Euronews*. 17 February. Accesat 02 20, 2023. <https://edition.cnn.com/2023/02/17/energy/europe-gas-price-18-month-low/index.html>.
- Council of the EU. 2022. „EU adopts its latest package of sanctions against Russia over the illegal annexation of Ukraine's Donetsk, Luhansk, Zaporizhzhia and Kherson regions.” *Press release*. Bruxelles, 6 October. Accesat 01 12, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/10/06/eu-adopts-its-latest-package-of-sanctions-against-russia-over-the-illegal-annexation-of-ukraine-s-donetsk-luhansk-zaporizhzhia-and-kherson-regions>.
- Council of the EU. 2022. „EU adopts its latest package of sanctions against Russia over the illegal annexation of Ukraine's Donetsk, Luhansk, Zaporizhzhia and Kherson regions.” *Press release*. 6 October. Accesat 01 13, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/10/06/eu-adopts-its-latest-package-of-sanctions-against-russia-over-the-illegal-annexation-of-ukraine-s-donetsk-luhansk-zaporizhzhia-and-kherson-regions>.
- Council of the EU. 2023. „EU agrees on level of price caps for Russian petroleum products.” *Press release*. Bruxelles, 4 February. Accesat 01 12, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/02/04/eu-agrees-on-level-of-price-caps-for-russian-petroleum-products>.

releases/2023/02/04/eu-agrees-on-level-of-price-caps-for-russian-petroleum-products.

Council of the EU. 2022. „Russia’s aggression against Ukraine: EU adopts “maintenance and alignment” package.” *Press release*. 21 July. Accesat 01 13, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/07/21/russia-s-aggression-against-ukraine-eu-adopts-maintenance-and-alignment-package>.

Council of the EU. 2022. „Russia’s war of aggression against Ukraine: EU adopts 9th package of economic and individual sanctions.” *Press release*. 16 December. Accesat 01 13, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/12/16/russia-s-war-of-aggression-against-ukraine-eu-adopts-9th-package-of-economic-and-individual-sanctions>.

Council of the EU. 2022. *Ukraine: EU launches Military Assistance Mission*. 15 11. Accesat 02 11, 2023.

<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/11/15/ukraine-eu-launches-military-assistance-mission>.

CSSAS. 2022a. *Analiza multidimensională a invaziei ruse în Ucraina (16 aprilie - 31 mai 2022)*. Accesat 2 2, 2022. https://cssas.unap.ro/ro/pdf_publicatii/cs09-22.pdf.

Daalder, Ivo H., James M. Lindsay. 2022. “The West Holds Firm”. *Foreign Affairs*. 15 septembrie 2022. <https://www.foreignaffairs.com/russian-federation/west-holds-firm-ukraine-support>.

Deutsche welle. 2022. „Hungary: What's Victor Orban's Problem with Ukraine.” *Deutsche Welle*, 12 12. Accesat 1 25, 2023. <https://www.dw.com/en/hungary-whats-viktor-orbans-problem-with-ukraine/a-64063750>.

Driedger, Jonas J. 2023. “Risk acceptance and offensive war: The case of Russia under the Putin regime”. *Contemporary Security Policy*.

Drugă, Dana Ionela. 2022. „Teme de propagandă rusă în contextul războiului din Ucraina.” *Impact strategic*. <https://cssas.unap.ro/ro/is.htm>.

Einhorn, Robert. 2022. “Will Russia’s War on Ukraine Spur Nuclear Proliferation?”. *Arms Control Association*. Octombrie 2022. Accesat la 23 februarie 2023. <https://www.armscontrol.org/act/2022-10/features/russias-war-ukraine-spur-nuclear-proliferation>.

EU Council. 2023. *Timeline - EU response to Russia's invasion of Ukraine*. Accesat 2 10, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/eu-response-ukraine-invasion/timeline-eu-response-ukraine-invasion>.

Euronews. 2022. *Russian Foreign Minister accused US, NATO of direct involvement in*

Ukraine wa. 1 12. Accesat 2 10, 2023. <https://www.euronews.com/2022/12/01/russian-foreign-minister-accused-us-nato-of-direct-involvement-in-ukraine-war>.

European Commission. 2023. *Action and measures on energy prices*. Accesat 02 20, 2023. https://energy.ec.europa.eu/topics/markets-and-consumers/action-and-measures-energy-prices_en.

European Commission. 2022. „Commission Opinion on Ukraine’s application for membership of the European Union.” *Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council*. Brussels, 17 June. Accesat 01 13, 2023. https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/document/download/c8316380-6cb6-4ffd-8a84-d2874003b288_en?filename=Ukraine%20Opinion%20and%20Annex.pdf.

European Commission. 2022. *Flash Eurobarometer 506. EU’s response to the war in Ukraine. Report*. European Commission. Accesat februarie 6, 2023. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_2784.

European Commission. 2023. „Statistical Annex.” *Winter 2023 (Interim) Economic Forecast*. Accesat 01 13, 2023. https://economy-finance.ec.europa.eu/document/download/350c7224-3d5a-482a-985d-b9a51e8c9682_en?filename=statistical_annex_en.pdf.

European Council / Council of the EU. 2023. *Infographic - How much gas have the EU countries stored?* 2 February. Accesat 02 10, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/gas-storage-capacity>.

European Council / Council of the EU. 2023. *Infographic - Impact of sanctions on the Russian economy*. 8 February. Accesat 01 14, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/impact-sanctions-russian-economy>.

European Council / Council of the EU. 2023. *Infographic - Ukrainian grain exports explained*. 20 January. Accesat 02 06, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/ukrainian-grain-exports-explained>.

European Council. fără an. *EU sanctions against Russia explained*. Accesat 2 10, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/sanctions/restrictive-measures-against-russia-over-ukraine/sanctions-against-russia-explained/#pricecap>.

European Council. 2022. „European Council conclusions on Ukraine.” *Press releases*. 30 May. Accesat 01 11, 2023. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/05/31/european-council-conclusions-on-ukraine-30-may-2022>.

- European Council. 2023. *Special meeting of the European Council - Conclusions*. Brussels, 9 February. Accesat 02 14, 2023. <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-1-2023-INIT/en/pdf>.
- European Parliament / Council of the EU. 2022. „Regulation (EU) 2022/1032 of the European Parliament and of the Council of 29 June 2022 amending Regulations (EU) 2017/1938 and (EC) No 715/2009 with regard to gas storage.” *Official Journal of the European Union*. Brussels, 30 June. Accesat 01 13, 2023. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2022.173.01.0017.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2022%3A173%3ATOC.
- European Parliament. 2022. *Eurobarometer 97.3. Results Annexes*. European Parliament. Accesat februarie 7, 2023. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/browse/all>.
- EUvsDisinfo. 2022b. *STILL AT WAR: RUSSIA'S DISINFORMATION TARGETING UKRAINE*. 07 November. <https://euvsdisinfo.eu/still-at-war-russias-disinformation-targeting-ukraine>.
- Fearon, James D. 1995. “Rationalist Explanations for War”, *International Organization*, 49(3): 329-414.
- Food and Agriculture Organization. 2022. *World Food and Agriculture – Statistical Yearbook 2022*. Rome: FAO. Accesat februarie 7, 2023. <https://www.fao.org/3/cc2211en/cc2211en.pdf>.
- Freedman, Lawrence, Jeffrey Michaels. 2019. *The Evolution of Nuclear Strategy*. Palgrave MacMillan.
- FRONTEX. 2023. „Detections of illegal border-crossings statistics.” Accesat februarie 15, 2023. https://frontex.europa.eu/assets/Migratory_routes/2023/Detections_of_IBC_2023_02_03.xlsx.
- G7. 2022. *G7 Finance Ministers' Statement on the united response to Russia's war of aggression against Ukraine*. Berlin, 2 September. Accesat 01 12, 2023. https://www.bundesfinanzministerium.de/Content/EN/Downloads/G7-G20/2022-09-02-g7-ministers-statement.pdf?__blob=publicationFile&v=9.
- Gaidai, Yurii , Dmytro Goriunov, Maksym Samoiliuk, Iryna Kosse, Sergiy Sydorenko, și Oleksandr Kharchenko. 2022. „Resilience of Ukraine: Lessons from 2022.” *Policy Brief*. Editor Centre for Economic Strategy. 1 December.
- Geller, Daniel S., J. David Singer. *Nations at War. A Scientific Study of International Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gijs, Camille, și Lili Bayer. 2022. „Ukraine formally applies for fast-track NATO membership.” *Politico*, 30 9. Accesat 2 2, 2023. <https://www.politico.eu/article/ukraine-formal-application-join-nato>.
- Gray, Colin. 2006. *Another Bloody Century. Future Warfare*. Londra: Phoenix.
- Greenhill, Kelly M. 2008. „Strategic Engineered Migration as a Weapon of War.” *Civil Wars* (Routledge) 10 (1): 6-21. doi:10.1080/13698240701835425.
- Guvernul României. 2022. *Declarații susținute de premierul Nicolae-Ionel Ciucă, la începutul ședinței de guvern din 8 decembrie*. București, 8 decembrie. Accesat 02 10, 2023. <https://gov.ro/ro/guvernul/sedinte-guvern/declaratii-sustinute-de-premierul-nicolae-ionel-ciuca-la-inceputul-edintei-de-guvern-din-8-decembrie1670508084>.
- Harris, Kamala. 2023. „Remarks by Vice President Harris at the Munich Security Conference.” 18 February. Accesat februarie 20, 2023. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2023/02/18/remarks-by-vice-president-harris-at-the-munich-security-conference-2>.
- Hofmann, Frank. 2022. „Războiul hibrid al Rusiei contra Ucrainei și miza lui economică.” DW. URL: <https://www.dw.com/ro/r%C4%83zboiul-hibrid-al-rusiei-contra-ucrainei-%C5%9Fi-miza-lui-economic%C4%83/a-60825026>, 18 02.
- Human Rights Watch. 2022. *Russia Criminalizes Independent War Reporting, Anti-War Protests*. 7 03. <https://www.hrw.org/news/2022/03/07/russia-criminalizes-independent-war-reporting-anti-war-protests>.
- IMF. 2023. „Inflation Peaking amid Low Growth.” *World Economic Outlook Update*. January.
- IMF. 2022. *World Economic Outlook Database*. Washington, October. Accesat 01 10, 2023. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2022/October>.
- IMF. 2022. *World Economic Outlook Database*. October. Accesat 01 10, 2023. <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2022/October>.
- IMF. 2022. „World Economic Outlook: War Sets Back the Global Recovery.” Washington, DC.
- Jack, Victor. 2022. „Last major Russian independent news outlet suspends operations.” *Politico*. <https://www.politico.eu/article/last-russia-independent-news-outlet-suspends-operations>.
- Jervis, Robert. 1978. “Cooperation Under the Security Dilemma”. *World Politics*. 30(2): 167-214.
- Jervis, Robert. 1976. *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Johnson, Rob. 2021. „Hybrid warfare and counter-coercion”. În Johnson, Rob, Martijn Kitzen,

Tim Sweiss. 2021. *The Conduct of War in the 21st Century*. Londra: Routledge.

Jucan, Sebastian. 2022. „Soldații ruși furioși povestesc cum au ajuns în Ucraina: „Am fost păcăliți, tot ce ni s-a spus a fost fals.” *HotNews*. https://www.hotnews.ro/stiri-razboi_ucraina-25409812-soldati-rusi-furiosi-povestesc-cum-ajuns-ucraina.

Kachkachishvili, Davit. 2023. „Ukraine war has caused over \$700B in damage to nation's economy: Premier.” *Anadolu Agency*. Ankara, 4 January. Accesat 01 30, 2023. <https://www.aa.com.tr/en/russia-ukraine-war/ukraine-war-has-caused-over-700b-in-damage-to-nation-s-economy-premier/2779130>.

Kahn, Herman. 1960. *On Thermonuclear War*. Princeton: Princeton University Press.

Kardaś, Szymon. 2023. *Conscious uncoupling: Europeans' Russian gas challenge in 2023*. Editor European Council on Foreign Relations. 13 February. Accesat 02 20, 2023. <https://ecfr.eu/article/conscious-uncoupling-europeans-russian-gas-challenge-in-2023>.

Khoshnood, Kaveh, Caitlin N. Howarth, Nathaniel A. Raymond, și et al. 2023. „Russia's Systematic Program for the Re-education and Adoption of Ukraine's Children.” Humanitarian Research Lab, Yale School of Public Health, New Haven. Accesat februarie 15, 2023. <https://hub.conflictobservatory.org/portal/sharing/rest/content/items/97f919ccfe524d31a241b53ca44076b8/data>.

Kiel Institute for the World Economy. 2023. *Ukraine Support Tracker. A Database of Military, Financial and Humanitarian Aid to Ukraine*. Accesat 02 10, 2023. <https://www.ifw-kiel.de/topics/war-against-ukraine/ukraine-support-tracker/?cookieLevel=not-set>.

Kilgour, D. Marc, Yael Wolinsky-Nahmias. 2004. „Game Theory and International Environmental Policy”. În Detlef F. Sprinz, Yael Wolinsky-Nahmias. 2004 (coord.). *Models, Number and Cases: Methods for Studying International Relations*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Kim, Woosang, Morrow, James D. 1992. “When Do Power Shifts Lead to War?”. *American Journal of Political Science*. 36(4): 896.

Kirk-Wade, Esme, și Sanjana Balakrishnan. 2022. „Defence spending pledges by NATO members since Russia invaded Ukraine.” *Insight*. 11 August. Accesat 02 10, 2023. <https://commonslibrary.parliament.uk/defence-spending-pledges-by-nato-members-since-russia-invaded-ukraine>.

Krastev, Ivan, și Mark Leonard. 2022. *Peace versus Justice: The Coming European Split Over the War in Ukraine*. June. Accesat 01 2023. [https://ecfr.eu/wp-](https://ecfr.eu/wp-content/uploads/2022/06/peace-versus-justice-the-coming-european-split-over-the-war-in-ukraine.pdf)

[content/uploads/2022/06/peace-versus-justice-the-coming-european-split-over-the-war-in-ukraine.pdf](https://ecfr.eu/wp-content/uploads/2022/06/peace-versus-justice-the-coming-european-split-over-the-war-in-ukraine.pdf).

Kristensen, Hans M., Matt Korda. 2022a. „Nuclear Notebook: How many nuclear weapons does the United States have in 2022?”. *Bulletin of the Atomic Scientists*. 10 mai 2022. Accesat la 23 februarie 2023. <https://thebulletin.org/premium/2022-05/nuclear-notebook-how-many-nuclear-weapons-does-the-united-states-have-in-2022/#post-heading>.

Kristensen, Hans M., Matt Korda. 2022a. „Nuclear Notebook: How many nuclear weapons does Russia have in 2022?”. *Bulletin of the Atomic Scientists*. 23 februarie 2022. Accesat la 23 februarie 2023. <https://thebulletin.org/premium/2022-02/nuclear-notebook-how-many-nuclear-weapons-does-russia-have-in-2022/#post-heading>.

Kyiv School of Economics. 2023. *The total amount of damage caused to Ukraine's infrastructure due to the war has increased to almost \$138 billion*. 24 January. Accesat 02 06, 2023. <https://kse.ua/about-the-school/news/the-total-amount-of-damage-caused-to-ukraine-s-infrastructure-due-to-the-war-has-increased-to-almost-138-billion>.

Lake, David. 2013. “Theory is dead, long live theory: The end of the Great Debates and the rise of eclecticism in International Relations”. *European Journal of International Relations*. 19: 567.

Lapshyna, Iryna. 2022. „Ukraine – Emigration and Displacement in Past and Present .” *Bundeszentrale für politische Bildung*. 8 July. Accesat februarie 10, 2023. <https://www.bpb.de/themen/migration-integration/laenderprofile/english-version-country-profiles/510002/ukraine-emigration-and-displacement-in-past-and-present>.

Levy, Jack S. “The Offensive/Defensive Balance of Military Technology: A Theoretical and Historical Analysis”. *International Studies Quarterly*. 28: 219-238.

Lewis, Jeffrey, Aaron Stein. 2022. “Who Is Detering Whom? The Place of Nuclear Weapons in Modern War”. *War On the Rocks*. 16 iunie 2022. Accesat la 20 februarie 2023. Accesat la 23 februarie 2023. <https://warontherocks.com/2022/06/who-is-detering-whom-the-place-of-nuclear-weapons-in-modern-war>.

Lică, Daniela. 2022. „Componenta dezinformării în conflictul din Ucraina, în .” *Colocviu strategic nr. 1 (195)/2022 cu tema Analiză multidimensională a invaziei ruse în Ucraina*, martie. https://cssas.unap.ro/ro/pdf_publicatii/cs01-22.pdf.

Marchenko, Sergii. 2023. „What Russia's War Is Costing the World.” *Time*, 12 January. Accesat

01 15, 2023. <https://time.com/6246070/russia-war-costing-the-world>.

Martin, Tim. 2022. „European defense spending no longer a laughing matter: 2023 Preview.” *Breaking Defense*. 29 December. Accesat 02 05, 2023.

<https://breakingdefense.com/2022/12/european-defense-spending-no-longer-a-laughing-matter-2023-preview>.

Michałowska-Kubś, Aleksandra. 2022. „Coining lies. Kremlin spends 1.5 Billion per year to spread disinformation and propaganda.” *Debunk.org*. <https://www.debunkeu.org/coining-lies-state-budget-financing-of-russian-propaganda>.

Morgan, Patrick M. 2003. *Deterrence Now*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mueller, John. *Retreat from Doomsday. The Obsolescence of Major War*. Basic Books.

Nahoi, Ovidiu. 2023. „Cei "5D" ai manipulării și dezinformării online. Cum poate răspunde Europa?” (RFI). <https://www.rfi.ro/politica-social-152914-5d-manipulari-dezinformari-online-raspunde-europa>.

NATO. 2022a. *Madrid Summit Declaration. Issued by NATO Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Madrid 29 June 2022*. Accesat 2 10, 2023.

https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_196951.htm.

NATO. 2022a. *Press Conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the Meeting of NATO Ministers of Foreign Affairs, Bucharest, Romania*. Bucharest, 30 11. Accesat 01 30, 2023. https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_209390.htm?selectedLocale=en.

NFP. 2023. „Poland to spend 4% of GDP on defence this year, highest current level in NATO.” *Notes from Poland*. 31 January. Accesat 02 14, 2023.

<https://notesfrompoland.com/2023/01/31/poland-to-spend-4-of-gdp-on-defence-this-year-highest-current-level-in-nato>.

OECD. 2022. *Russia's war of aggression against Ukraine continues to create serious headwinds for global economy, OECD says*. 22 November. Accesat 02 05, 2023. <https://www.oecd.org/newsroom/russia-s-war-of-aggression-against-ukraine-continues-to-create-serious-headwinds-for-global-economy.htm>.

Office of the Prosecutor General. 2023. *Russia's War Crimes*. 13 February. Accesat februarie 15, 2023. <https://war.ukraine.ua/russia-war-crimes>.

Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights - OHCHR. Dec. 2022. „Killings of Civilians: Summary Executions and Attacks on Individual Civilians in Kyiv, Chernihiv, and Sumy

Regions in the Context of the Russian Federation's Armed Attack Against Ukraine.” <https://ukraine.un.org/en/210727-killings-civilians-summary-executions-and-attacks-individual-civilians-kyiv-chernihiv-and>.

O'Kane, Michael. 2022. *EU Council agrees 6th sanctions package & restrictions on Russian oil imports*. 1 June. Accesat 01 11, 2023. <https://www.europeansanctions.com/2022/05/eu-council-agrees-6th-sanctions-package-restrictions-on-russian-oil-imports>.

Organsky, A.F.K., Jacel Kugler. 1980. *The War Ledger*. Chicago: The University of Chicago Press.

Permanent Mission of the Russian Federation to the European Union. 2022. *Russian Foreign Ministry Spokeswoman Maria Zakharova's reply to a media question on the results of the EU summit held on 20-21 October 2022*. 21 10. Accesat 2 9, 2023. <https://russiaeu.ru/en/news/russian-foreign-ministry-spokeswoman-maria-zakharovas-reply-media-question-results-eu-summit>.

Pilkington, Ed, și Gloria Oladipo. 2022. „What are Russia's biological weapons claims and what's actually happening?” *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/11/russia-biological-weapon-claim-us-un-ukraine-bio-labs-explainer>.

Poast, Paul. 2021. 31 iulie 2021. Accesat la 20 februarie 2023. <https://twitter.com/ProfPaulPoast/status/1421445829710204935>.

Popper, Karl R. 1998. *Mizeria istoricismului*. București: All.

Powell, Robert. 2015. “Nuclear Brinkmanship, Limited War and Military”, *International Organization*, 2015, 69.

Powell, Robert. 2006. “War as a Commitment Problem”. *International Organization*. 60: 169-203.

President of Russia. 2023. „Presidential Address to Federal Assembly.” *Events*. Moscow, 21 February. Accesat 02 22, 2023. <http://en.kremlin.ru/events/president/news/70565>.

Quackenbush, Stephen L., Frank C. Zagare, “Modern Deterrence Theory: Research Trends, Policy Debates, and Methodological Controversies”, *Oxford Handbooks Online*, 2016. Accesat la 23 februarie 2023. <https://www.oxfordhandbooks.com/view/10.1093/oxfordhb/9780199935307.001.0001/oxfordhb-9780199935307-e-39?rskey=UDetKK&result=10>.

Ray, Siladitya. 2022. „Russia Says It's Stopping Critical Gas Supply To Europe Until West Lifts Sanctions.” *Forbes*, 5 September. Accesat 01 12, 2023.

<https://www.forbes.com/sites/siladityaray/2022/09/05/russia-says-its-stopping-critical-gas-supply-to-europe-until-west-lifts-sanctions>.

Reuters. 2023. *MEDIA-Gazprom gas exports to Europe via Ukraine hit historic low in January -*

Vedomosti. 31 January. Accesat 02 14, 2023. <https://www.reuters.com/article/media-gazprom-gas-exports-to-europe-via-idUSL1N34G0F5>.

Reuters. 2023. *Russia is now fighting NATO in Ukraine, top Putin ally says*. 03 01. Accesat 02 10, 2023.

<https://www.reuters.com/world/europe/putin-ally-patrushev-says-russia-is-now-fighting-nato-ukraine-2023-01-10>.

Robakidze, Davit. 2022. „How does Kremlin Propaganda Fabricate the Covers of Western Outlets to Discredit Ukraine?.” *The Myth Detector*. <https://mythdetector.ge/en/how-does-kremlin-propaganda-fabricate-the-covers-of-western-outlets-to-discredit-ukraine>.

Robinson, Therese. 2023. „Gazprom in Search of New Natural Gas Markets After Exports to Europe Plummeted in 2022.” *Natural Gas Intelligence*. 10 January. Accesat 01 14, 2023. <https://www.naturalgasintel.com/gazprom-in-search-of-new-natural-gas-markets-after-exports-to-europe-plummeted-in-2022>.

Russian Government. 2008. *www.government.ru*. December. Accesat February 2023. <https://web.archive.org/web/20081227071316/http://www.government.ru/content/governmentactivity/mainnews/33281de212bf49dfb39d611cadbae95.doc>.

Schelling, Thomas C. *Arms and Influence*, Yale University Press, [1966] 2008, Kindle edition.

Schelling, Thomas C. 2000. *Strategia conflictului*. București: Editura Integral.

Secieru, Stanislav. 2008. *Rusia după imperiu*. Iași: Institutul European.

Sly, Liz, și Kostiantyn Khudov. 2022. „Accounting of bodies in Bucha nears completion.” *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/world/2022/08/08/ukraine-bucha-bodies>.

Snyder, Tymothy. 2022. „How does the Russo-Ukrainian War end?.” *Substack*. <https://snyder.substack.com/p/how-does-the-russo-ukrainian-war>.

Sprinz, Detlef F., Yael Wolinsky-Nahmias. 2004 (coord.). *Models, Number and Cases: Methods for Studying International Relations*. Ann Arbor: University of Michigan Press.

Strategic Communications, Task Forces and Information Analysis (STRAT.2). 2023. *1st EEAS Report on Foreign Information Manipulation and Interference Threats*. EEAS. Accesat February 10, 2023.

<https://euvsdisinfo.eu/uploads/2023/02/EEAS-ThreatReport-February2023-02.pdf>.

Strategic Communications, Task Forces and Information Analysis (STRAT.2). 2022. *Report on EEAS Activities to Counter FIMI*. European External Action Service (EEAS).

Tannenwald, Nina. 2007. *The Nuclear Taboo. The United States and the Non-Use of Nuclear Weapons since 1945*. Cambridge University Press.

TASS. 2023. *Russia's oil and gas budget revenues down 46% in January*. Moscow, 6 February. Accesat 02 10, 2023. <https://tass.com/oil-gas-industry/1572379>.

Thayer, Bradley. 2022. „Russia's War In Ukraine: A Balance of Power Problem for American?”. 1945. 7 martie 2022. Accesat la 23 februarie 2023.

<https://www.19fortyfive.com/2022/03/russias-war-in-ukraine-a-balance-of-power-problem-for-america>.

The Syrian Network for Human Rights. 2022. „Seventh Annual SNHR Report on Russian Forces' Violations since the Beginning of Russia's Military Intervention in Syria on September 30, 2015.” Accesat februarie 10, 2023. <https://snhr.org/wp-content/uploads/2022/09/R220916E.pdf>.

The White House. 2022. *Remarks by President Biden Announcing U.S. Ban on Imports of Russian Oil, Liquefied Natural Gas, and Coal*. Washington, DC, 8 March. Accesat 01 10, 2023. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2022/03/08/remarks-by-president-biden-announcing-u-s-ban-on-imports-of-russian-oil-liquefied-natural-gas-and-coal>.

The World Bank. 2022. *Poverty*. 30 November. Accesat 02 05, 2023. <https://www.worldbank.org/en/topic/poverty/overview#1>.

The World Bank. 2022. „War in the Region: Europe and Central Asia Economic Update.” Office of the Chief Economist, World Bank Group, Washington.

U.S. Department of State. 2020. „GEC Special Report: Pillars of Russia's Disinformation and Propaganda Ecosystem.” 3. https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/08/Pillars-of-Russia%E2%80%99s-Disinformation-and-Propaganda-Ecosystem_08-04-20.pdf.

Ukraine institutes proceedings against the Russian Federation and requests the Court to indicate provisional measures. 2022a. 2022/4 (International Court of Justice, 27 February). Accesat februarie 16, 2023. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220227-PRE-01-00-EN.pdf>.

UNHCR. 2022a. „Ukraine Situation Flash Update #1.” Accesat ianuarie 20, 2023. <https://data.unhcr.org/en/documents/details/91208>.

UNHCR. 2022b. „Ukraine Situation Flash Update #17.” Accesat ianuarie 14, 2023. <https://data.unhcr.org/en/documents/download/93659>.

- UNHCR. 2023a. *Operational Data Portal. Ukraine Refugee Situation*. 31 January. Accesat februarie 20, 2023. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>.
- UNHCR. 2023b. „Ukraine Situation Flash Update #39.” Accesat ianuarie 30, 2023. <https://data.unhcr.org/en/documents/download/98413>.
- United Nations. 2023. *World Economic Situation and Prospects*. Department of Economic and Social Affairs, United Nations publication.
- USA. 2022. „Declaration of Intervention under Article 63 of the Statute submitted by the United States of America.” International Court of Justice, 7 September. Accesat februarie 16, 2023. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/182/182-20220907-WRI-01-00-EN.pdf>.
- Vyshlinsky, Hlib, Maria Repko, Yurii Gaidai, Dmytro Goriunov, și Maksym Samoiliuk. 2022. „Ukrainean Econom in War Times: 2022 in Review.” *Monthly Overview*. Centre for Economic Strategy / German Economic Team, 19 December.
- Walt, Stephen. 2023. „What Putin Got Right”. *Foreign Policy*. 15 februarie 2023. Accesat la 23 februarie 2023. <https://foreignpolicy.com/2023/02/15/putin-right-ukraine-war>.
- Walton, C. Dale. 2019. „The Second Nuclear Age: Nuclear Weapons in the Twenty-First Century”. În Baylis, John, James J. Wirtz, Colin Gray (coord.). *Strategy in the Contemporary World*.
- WHO. 2023. *Surveillance System for Attacks on Health Care (SSA)*. Accesat februarie 15, 2023. <https://extranet.who.int/ssa/Index.aspx>.
- WHO. 2022. „WHO Response to the Ukraine: December 2022 Bulletin.” Accesat februarie 12, 2023. <https://www.who.int/publications/i/item/WHO-EURO-2023-6172-5937-68079>.
- World Food Programme. 2022. „Ukraine transitional interim country strategic plan (2023–2024).” *World Food Programme*. 13 December. Accesat februarie 2, 2023. <https://www.wfp.org/operations/ua02-ukraine-transitional-interim-country-strategic-plan-2023-2024>.
- World Nuclear Association. 2023. „Ukraine: Russia-Ukraine War and Nuclear Energy”. Accesat la 23 februarie 2023. <https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-t-z/ukraine-russia-war-and-nuclear-energy.aspx>.
- Zagare, Frank C., D. Marc Kilgour. 2004. *Perfect Deterrence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zodian, Mihai. 2022. „Politicile de descurajare reciprocă și războiul din Ucraina”. *Colocviu Strategic*, 1/2022.

Responsabilitatea privind conținutul articolelor publicate în **Colocviu strategic**, inclusiv a opiniilor exprimate, revine în totalitate autorilor, cu respectarea prevederilor Legii nr. 206 din 27 mai 2004 privind buna conduită în cercetarea științifică, dezvoltarea tehnologică și inovare și Legii nr. 8 din 14 martie 1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe, cu modificările și completările ulterioare. Sunt autorizate orice reproduceri, fără perceperea taxelor aferente, cu condiția precizării exacte a sursei.

Colocviu strategic

Redactor: CS II dr. Cristian BĂHNĂREANU
 Pagină web: <https://cssas.unap.ro/ro/cs.htm>
 e-ISSN 1842-8096, 93/23.02.2023

Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate

Adresă: șos. Panduri, nr. 68-72, sector 5, București
 Telefon: 021.319.56.49, Fax: 021.319.57.80
 E-mail: cssas@unap.ro, Website: <https://cssas.unap.ro>